







Rs. 12 /-

चांदोबा

या अंकात
जी-मॅनचे साहस
अनुभवा



दुखी राजबंधु

फार पूर्वीची गोष्ट आहे ही! महानगर हे शहर विशाल देशांत राजधानीपासून खूप दूर होतं. देशांत जरी कुठे दुष्काळ असला तर महानगर मात्र त्यापासून सुरक्षित होतं. तिथली जमीन सुपीक होती असं कांहीजण म्हणत. तर तिथले नागरिक चांगले होते असंही कांहीजण सांगत. पण या सुस्थितीचे सारे श्रेय नगरपाल हेमशंकरला आहे असं बरेच जण ठासून सांगत असत.

हेमशंकर बहुश्रुत होता. साधेसुधे जीवन जगत होता. त्याला राहाण्यासाठी चांगले राजभवन होते. पण तिथे न राहाता तो नागरिकांच्या समवेत एका साध्या झोंपडीत आपल्या परिवाराबरोबर राहात होता. नगराच्या कामासाठी तो दिवसा त्या राजभवनात जात असे. आम जनतेच्या तक्रारीचे नीट निवारण करण्यांत तो जातीने लक्ष घालीत असे.

नगरांतल्या लोकांचे हेमशंकरवर प्रेम होते. पण राजबंधु हा एकमेव नागरिक त्याचा मत्सर करीत होता. नांवाप्रमाणे तो राजाचा दूरचा नातेवाईक होता. तो खूप श्रीमंत होता. पिढ्यान पिढ्यांनी जरी नुसते बसून खाल्ले तरी त्याची संपत्ती घटली नसती. पण जरी पैसा अमाप होता तरी त्याला लोक प्रतिष्ठित मानत नसत.

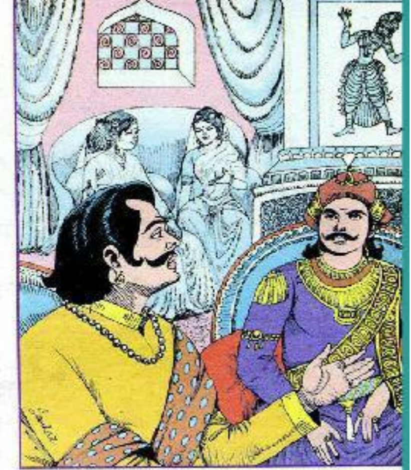
राजबंधुच्या पत्नीचे नांव होते राणीबंधु. ती देखील राणीची लांबची नातलग होती. एके दिवशी या दोघा पतीपत्नींमधे यश व प्रतिष्ठा मिळवण्यासाठी काय करायला हवे याबद्दल चर्चा झाली.

दानशूर शिबीराजा, ययाति, बळी, हे सगळे चक्रवर्ती होते. असामान्य दानवीर कर्णदेखील अंगराज बनल्यानंतर यशस्वी व प्रतिष्ठित गणला गेला होता. याचाच अर्थ असा कीं यश व प्रतिष्ठा ही पदाशी जोडलेली असतात. जरा वेळ विचार करुन राणीबंधुने विचारले, ''जेव्हां कुणी राणी म्हणवली जाते; तेव्हां लोक तिचा मानसन्मान करतात. पण पदावर नसतानादेखील नांव मिळवणारे कुणी लोक असतीलच कीं!''

त्यावर राजबंधुने हंसून उत्तर दिले, ''जे प्रतिभावंत असतात, त्यांना पद मिळाले नसले तरी ते नामवंत असूं शकतात. आम्ही प्रतिभावंत आहोत, पण अनुभवी नाही! आपल्याला आदर मिळवायचा असेल तर त्यासाठी महत्वाचे पद मिळाले पाहिजे. म्हणून आपण त्वरेने महाराजांकडे जाऊं या, व त्यांना व राणीसाहेबांना विनंती करुं या कीं माझी नेमणूक नगरपाल म्हणून करावी. आपली विनंती ते अव्हेरणार नाहीत ही माझी खात्री आहे.'' दोघेही राजधानीला गेले आणि राजाराणीला भेटले.

त्यांची मागणी ऐकून राजा विचारांत पडला. थोड्याच वेळांत भानावर येऊन राजाने म्हटले, ''तुम्हाला नगरपालाचे पद द्यायला माझी हरकत नाही. पण महानगर हे आदर्श नगर मानलं जातं. दिवसेदिवस त्याची चौफेर वाढ होते आहे. त्याचे खरे कारण आहे चांगला नगरपाल हेमशंकर. तिथून त्याची बदली करणे न्यायाचे ठरणार नाही ना?''

राजबंधु म्हणाला, ''महाराज, महानगर संपन्न व स्वयंपूर्ण आहे. कारण तिथले नागरिक कष्टाळू आहेत, हे विसरता येणार नाही. लोक सारे श्रेय हेमशंकरला देतात आणि त्याची प्रशंसा करीत बसतात. एवढंच नाही तर लोक आता असं म्हणतात की विशालदेशाचा राज्यकर्ता हेमशंकर झाला तर फार बरं! त्याच्या यशावर नियंत्रण

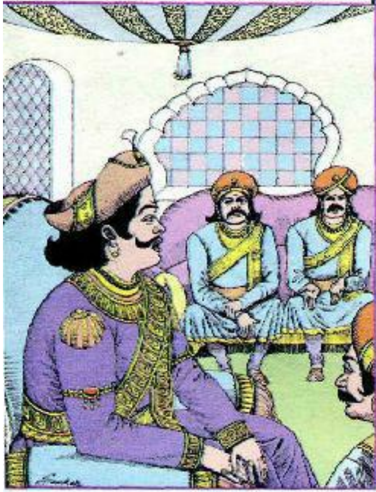


ठेवले नाही तर आपले सिंहासन संकटात येईल.''

हेमशंकरच्या लोकप्रियतेमुळे आपले आसन संकटात पडेल, याची तोपर्यंत राजाला कल्पना नव्हती. त्याचे मन बिथरले. उलटसुलट विचार केल्यावर राजाराणीला एक मार्ग सुचला. त्यांनी महानगरला ताबडतोब एक दूत धाडला. त्या दूताने हेमशंकरला सांगितले, ''आपल्या कारकीर्दीत या नगराची फार भरभराट झाली. महाराजांची इच्छा आहे की साऱ्या देशाची अशीच प्रगती व्हावी. या कामांत त्यांना आपले सहाय्य हवे आहे. यापुढे आपण महाराजांचे सल्लागार व्हाल. आणि आपल्या जागी इथें राजबंधु नगरपाल होतील.''

अशा रितीने राजबंधु नगरपाल बनला. त्याने तोंडपुजे लोक जवळ केले, आणि त्यांच्यामार्फत

''वसुंधरा''



तो स्वतःची प्रशंसा करुन घेऊं लागला. त्याच्या कल्पनेपेक्षां कितीतरी जास्त पटीने त्याची प्रतिष्ठा वाढली.

राजाज्ञेनुसार हेमशंकर राजधानीला पोंचला. अनेक क्षेत्रांत त्याने राजाला रास्त सल्ला द्यायला सुरवात केली व तो अंमलात आणला गेला. सारा विशालदेश स्वयंपूर्ण व संपन्न होऊं लागला.

दोन वर्षानंतर महानगरांत भयंकर दुष्काळ पडला. जे नगर आजपर्यंत वैभवसंपन्न होते, लोक सुखी होते, तिथे आता हाहाःकार माजला. धान्याचे दुर्भिक्ष झालेच, त्याशिवाय पिण्याचे पाणीदेखील दुर्लभ झाले. जेव्हां राजाला महानगरांतल्या नागरिकांवर आलेले संकट समजले, तेव्हां राजाने हेमशंकरला तिथे पाठवले व या दुर्दशेचे खरे कारण शोधण्यास सांगितले.

त्यावेळी मंत्रीगणांनी राजाला सांगितले, "आता संपूर्ण देश सुखी व संपन्न आहे, तर महानगरांत दुष्काळ पडला आहे. हेमशंकरच्या कारकीर्दीत तिथें सारे कांही सुरळीत चाललेले होते. ते तिथून बाहेर पडले आणि महानगराच्या दुर्दशेला सुरवात झाली. महानगरावर आलेले हे संकट निवारले जाईल आणि सारा देशही सुखी होईल, असे कांहीतरी ठोस पाऊल उचलले पाहिजे."

राजाने नकारार्थी मान हालवत म्हटले, "आपल्या विचारसरणींत कांहीतरी कुठेतरी त्रुटी आहे हेमशंकरच्यामुळे जर देशाचे भले होणार असेल, तर महानगरचेही भले होईलच कीं! नाही तरी महानगर हे देशाचा एक हिस्सा आहे."

मंत्रीगणांनी ताबडतोब सांगितले, "आपल्या या प्रश्नाचे उत्तर महानगरचे नगरपाल राजबंधु यांनी दिलं पाहिजे. आपल्या आज्ञांचं पालन त्यांच्याकडून झालंय कीं नाही ते आपण जाणून घ्यावं."

या सूचनेतली कळकळ राजाला जाणवली. म्हणून महानगरांतली सत्य परिस्थिती पाहाण्यासाठी राजा स्वतःच तिकडे गेला. तिथे पोंचल्यानंतर एकूण रागरंग पाहून राजा फारच दुःखी झाला. पृथ्वीवरचा स्वर्ग अशी ख्याति असणारे नगर आता अगदी बकाल झाले होते. गरीब बेकार होते, धनिकांना चोरांची भीती होती, आणि रोगराई फैलावली होती. जेव्हां राजाने नगरांत प्रवेश केला तेव्हां राजबंधुने राजाचं भव्य स्वागत

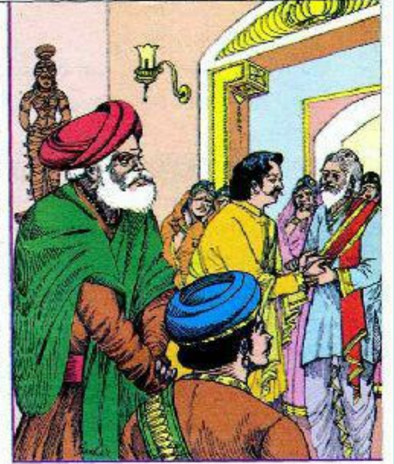
केलं आणि आपल्या लोकांमार्फत राजावर स्तुतीचा भडिमार केला.

राजभवनात पोंचल्यानंतर राजबंधु व हेमशंकर यांनी राजाची भेट घेतली. हेमशंकरने राजाला म्हटलं, "महाराज, कांही काळांत इथे फारच अनीति माजलेली दिसते आहे. स्वार्थी लोकांचा राज्यकारभारांत बुजबुजाट झाला, आणि नगराची दुर्दशा झाली आहे. इथली व्यवस्था पाहायला मला दोन वर्षांची मुदत द्या. मी हे महानगर पूर्वीसारखं प्रगतिच्या मार्गावर घेऊन जाईन आणि त्याला पूर्ववत शोभिवंत नगर बनवूं शकेन."

तेव्हां राजबंधुने खुलासा करीत म्हटलं, "राजन्, सगळेच दिवस कांही सारखे नसतात. नगराची ही दुर्दशा केवळ अनैतिक अधिकारी आहेत म्हणून झालेली नाही. ती फक्त दैवाची लीला आहे. मला फक्त दोन महिन्यांचा अवधि द्यावा महाराज! मी नगराचा कायापालट करीन."

राजाने एकवार राजबंधुकडे रोखून बघितले आणि नंतर हेमशंकरकडे मान वळवून त्याला राजाने विचारले, "मी राजबंधुच्या शब्दावर विश्वास ठेवूं की तुमच्या शब्दावर विश्वास ठेवूं?"

हेमशंकरने अतिशय नम्रपणाने उत्तर दिले, "महाराज, राजबंधु खरं तेच सांगत आहेत. पण मी इथे असताना मी जनतेच्याबरोबर राहात होतो. आता राजबंधु राजभवनांत राहात आहेत. मला प्रजाजन आपापल्या अडचणी सांगत होते. तसे ह्यांना त्यांनी सांगितल्या नसतील. म्हणून त्यांना खरी परिस्थिती पूर्णपणे माहिती नसेल."



त्यावर राजबंधुने उत्तर दिले, "महाराज, प्रजाजन आणि मी ह्यांच्यात अजिबात अंतर नाही. सत्य काय ते जाणून घेण्याचा एकच मार्ग आहे. आम्ही दोघेही नगरांतल्या सर्व प्रकारच्या लोकांना भेटून त्यांच्याकडून खरी माहिती मिळवून घेऊं."

राजाने सांगितलं, "ठीक आहे, मी वेष पालटून तुमच्याबरोबर येईन. त्यानंतर हेमशंकरच्याबरोबर जाऊन लोकांना भेटेन."

त्यानुसार राजा व राजबंधु नगराच्या दिशेने पुढे निघाले. ते प्रथम एका श्रीमंताकडे गेले. नुकतीच त्याच्या घरी चोरी झाली होती. चोरांनी एक लाख मोहरा नेल्या होत्या. त्या श्रीमंताच्या मुलाने चोरांना थांबवण्याचा खूप प्रयत्न केला. पण चोरांनी त्याला मार दिला आणि त्यांत तो घायाळ झाला. ते सारे कुटुंब राजबंधुच्याजवळ

धाय मोकलून रडायला लागले. त्या घरांतल्या स्त्रियांना धीर देतादेता स्वतः राजबंधुलाही रडूं कोसळले.

त्या घरांतून बाहेर पडताना राजबंधु राजाला म्हणाला, ''पाहिलंत महाराज, लोक मला फार मानतात. त्यांच्याशी बोलताना मला माझ्या भावनांना आवर घालता आला नाही. मला ते किती जवळचे वाटतात ते आपण पाहिलंत ना?'' त्यानंतर त्यांनी आणखी दोन श्रीमंत, चार मध्यवर्गीय व पांच गरीब घरांना भेटी दिल्या. प्रत्येक ठिकाणी हेच झालं.

संध्याकाळीं, हेमशंकरच्याबरोबर राजा नगराच्या दुसऱ्या एका पेठेकडे वळला. तिथे सर्व वर्गांतल्या लोकांची परिस्थिती फारच केविलवाणी होती. पण हेमशंकर त्यांच्याशी प्रेमाने बोलला आणि त्यांच्या अडचणी त्याने लक्षपूर्वक ऐकल्या. त्याबरोबर खुलासेवार माहितीसाठी त्याने अनेक प्रश्नही विचारले.

राजभवनांत परत आल्यानंतर राजाने हेमशंकरला म्हटले, ''नागरिकांची अवस्था फारच कठीण दिसते आहे. त्यांना पाहून राजबंधुला तर अश्रू आवरेनात. पण तुम्हाला मात्र थोडेसेदेखील दुःख वाटलेले दिसले नाही.''

हेमशंकरला आश्चर्य वाटून त्याने उत्तर दिले, ''महाराज, मला दुःख जरुर वाटले होते. पण मी माझ्या भावनांना आवर घातला. आपण राज्याचे अधिकारी आहोत. कोणत्याही स्थितींत जनतेच्या समोर असहाय्य, अनाथाप्रमाणे आपण रडता कामा नये. त्यामुळे त्यांच्या मनांतल्या प्रतिमेला तडा बसतो. लोकांची विचारपूस केल्यानंतर माझ्या लक्षांत आले कीं शासनपद्धती आंतून पूर्णपणे बिघडलेली आहे आणि ह्याला अधिकारीच जबाबदार आहेत. आपणदेखील पाहिलंत. आता याला उपाय शोधायला हवा.''

हेमशंकरचे बोलणे ऐकून राजाने त्यावर फारसा विचार केला नाही. त्याने लागलीच हेमशंकरला नगरपालपदावर पुन्हां नेमले आणि राजबंधुला आपला सल्लागार नेमले.





अस्वल्या मांत्रिक

14

(अस्वल्या मांत्रिक आणि कालीवर्मा मायामर्कटाचा पाठलाग करीत किल्ल्याजवळ पोंचले. अस्वल्या वधिकाने त्यांना किल्ल्याच्या आंतल्या लढाईची माहिती दिली. जितकेतू राजाच्या मंत्री जीवगुप्ताने तिथे पोंचल्यानंतर एका सैनिकाला कालीवर्माकडे धाडले. तितक्यांत नागमल्ल डाकू व त्याच्या साथीदारांनी किल्ल्याच्या दरवाज्यांना आग लावली. त्यानंतर ...)

किल्ल्याचे दरवाजे जळून, त्यांची राखरांगोळी झाली. ते पाहून अस्वल्या वधिक सोंडतुटक्या हत्तीवर स्वार होऊन जेव्हां तिथे पोंचला तेव्हां तो म्हणाला, ''कालीवर्मा महाराज, आता आपण किल्ल्यांत प्रवेश करुं. तिथे तो मायावी मर्कट नक्की आपल्या हाती लागेल.'' आणि जळकी लांकडे हातांत धरुन उड्या मारणाऱ्या रानटी नोकराला हांक मारुन तो म्हणाला, ''ए सेवका! लौकर इथें ये आणि या हत्तीला किल्ल्याच्या आंत ने!''

त्या सेवकाने हातांतली लांकडे दूर फेकून दिली व नागमल्लाला सावधगिरीचा इशारा देत तो म्हणाला, ''अस्वल्यामहाराज, हा बघा मी आलोच!'' आणि तो त्या हत्तीच्या दिशेने जाणारच होता, तेवढ्यांत नागमल्लाने त्याला हाताने खूण करुन थांबवले व म्हटले, ''इथे आता मला नि माझ्या साथीदारांना काय काम आहे? आम्ही आपली रानाची वाट धरतो आणि आमचा धंदा पुन्हां सुरुं करतो!''

किल्ल्याच्या दरवाज्याजवळ असलेल्या कालीवर्माने हे शब्द ऐकले आणि तो नाराज झाला.



नागमल्लच्या दिशेने रागाने बघत, तलवार दाखवून तो बोलला, "अरे रानटी दरोडेखोरा, शेवटल्या क्षणी तू आपल्या वाईट विचारांची ओळख दिलीसच ना! निःशस्त्र वाटसरुंना धाक दाखवून त्यांना लुटणे एवढेच तुला ठाऊक, पण धैर्य दाखवून शत्रूशी दोन हात करण्याचे साहस कां तुम्ही दाखवत नाही?"

त्यावर नागमल्लाने सर्वांकडे एकवार नजर फिरवली आणि उत्तर दिले, "मी जन्मलो तो एक लुटारु म्हणूनच! पोट भरण्यासाठी ज्यांच्याकडे धन मिळेल त्यांनाच मी लुटतो. आता किल्ल्यांत दुर्मुखराजा जिंकला किंवा सूर्यभूपति जिंकला, मला काय त्याचं सुखदुःख?"

अस्वल्या मांत्रिकाच्या लक्षांत आलं कीं पैशाच्या लालसेने नागमल्ल आडवळणाने असे उलट सुलट बोलतो आहे, आपली तलवार नागमल्लाच्या खांद्यावर टेकवून कालीवर्माने दरडावून त्याला म्हटले, "अरे नागमल्ला! या तलवारींत मंत्राची शक्ती नाही, पण जर हा माझा मंत्रदंड असता तर एव्हांना तुलाही अस्वलाच्या रुपांत मी बदलून टाकले असते. दुर्मुखराजा सोडून दुसरा कुणी आता विजयी झाला तरी तो अरण्यांतल्या हिंस्त्र श्वापदांसारखा तुमचीच शिकार करेल. हे लक्षांत कसं येत नाही तुझ्या? तू तर अगदीच रानटी आहेस कीं!"

हे शब्द ऐकून नागमल्ल वाटलं कीं त्याने दुर्मुखराजाच्या पक्षांत जाणं हेच योग्य ठरेल. त्याने आपल्या दोघा सहकाऱ्यांच्याकडे वळून पाहिलं आणि म्हटलं, "अरे ऐका! आजपासून आपल्याला रानावनांत भटकण्याची कांहीही जरुरी नाही. आपण जर दुर्मुखराजाच्या पक्षांत राहून शत्रूचा संहार केला तर ते विजयी झाले कीं त्यांच्या सैन्यांत आपल्याला नक्की नोकरी मिळेल."

आपल्या नेत्याच्या तोंडून ही बातमी ऐकल्यावर दोन्ही डाकू आपापल्या तलवारी उंचावून ओरडले, "दुर्मुख महाराजांचा विजय असो!"

अस्वल्या मांत्रिक आणि कालीवर्मा आपापल्या वाहनांवर स्वार होऊन वधिकाला म्हणाले, "आपण सगळेजण मिळून दहाजणदेखील होणर नाहीत. आपले मुख्य काम म्हणजे मायावी मर्कटाचे रूप धारण करणाऱ्याकडून मंत्रदंड हस्तगत करणे आहे. त्यानंतर दुर्मुखराजाचे रक्षण करणे हे आहे. त्यासाठी तुम्ही प्रत्येकाने आपले धैर्य व त्याग यांचा परिचय करुन द्यायला हवा."

सर्वांनी हत्यारे उंचावून घोषणा केली, "कालीवर्मा की जय!"

घोड्यावर स्वार झालेला कालीवर्मा पुढे राहून किल्ल्याच्या आंत जाऊं लागला. कांहीतरी आठवलं म्हणून त्याने घोडा मागे फिरवला आणि विचारले, "राक्षस उग्रदंड कुठे आहे?"

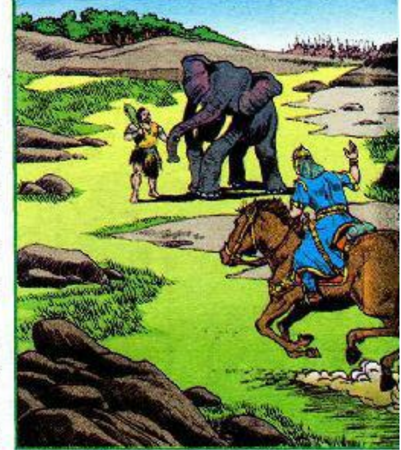
त्याचवेळी उग्रदंड एका हत्तीची सोंड पकडून दूर उभ्या असलेल्या जितकेतूचा मंत्री जीवगुप्त याच्याकडे जात होता.

ते बघून कालीवर्मा थक्क होऊन अस्वल्या मांत्रिकाला म्हणाला, "गुरुजी! हा राक्षस जितकेतूच्या पक्षाला मिळणार असं वाटतंय."

"असं कधीही होणार नाही. त्याचं माझ्याकडे कांहीतरी वैयक्तिक काम आहे असं मला कळलंय. तू झटकन जा आणि खरी गोष्ट काय आहे त्याचा छडा लाव." मांत्रिकाने सल्ला दिला.

या गोष्टी ऐकून अस्वल्या वधिक हत्तीवर बसलेल्या दुर्मुखराजाच्या अंगरक्षकांना म्हणाला, "अरे अंगरक्षकांनो! तो राक्षस कदाचित कालीवर्माजींना कांहीतरी दगाफटका करील, पण त्यापूर्वीच आपण सावध होऊन त्यांना संरक्षण देत त्यांच्या पाठीमागून हत्तीबरोबर जाऊं या." असं सांगून त्याने एका वन्य माणसाला आज्ञा दिली आणि कालीवर्माच्या घोड्याच्या पाठोपाठ आपला हत्ती नेला.

घोड्यावर बसलेला कालीवर्मा आणि हत्तीवरचा अस्वल्या वधिक व अंगरक्षक आपल्या दिशेने येत असलेले पाहून उग्रदंड राक्षस क्षणभर



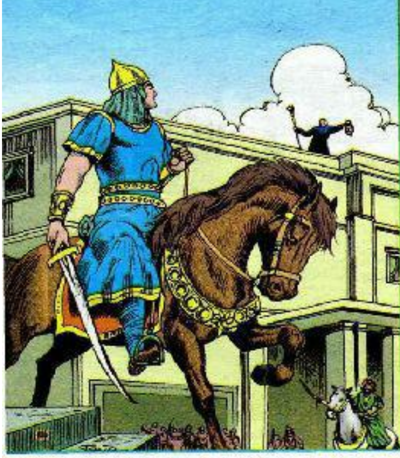
स्तंभित झाला. नंतर त्याने आपली दगडी गदा वर उचलली, आणि हत्तीची सोंड पकडून ती त्यांच्या दिशेला वळवून तो तयारीने उभा राहिला.

कालीवर्मा उग्रदंडाजवळ जाऊन म्हणाला, "उग्रदंडा, हे काय आहे? आम्हाला वाटलं होतं कीं तू आमच्याबरोबर किल्ल्यांत येशील आणि दुर्मुखराजाचे सूर्यभूपतीपासून रक्षण करशील!"

"कालीवर्मा, दुर्मुखराजा जिवंत आहे असा तुला विश्वास आहे कां?" उग्रदंडाने विचारले.

"दुर्मुखराजा आत्तापर्यंत मेला असेल अशी शंका तुझ्या मनांत कां आली? किल्ल्याच्या आंतले कांही सैनिक दुर्मुखच्या बाजूने लढत आहेत. तसं नसेल तर आंतला शस्त्रांचा खणखणाट आपल्याला कसा ऐकूं आला असता?"

दूरवर उभ्या असलेल्या जीवगुप्त मंत्र्याच्या



सैनिकांच्या दिशेने हाताने खूण करीत उग्रदंड राक्षस म्हणाला, "कालीवर्मा, तुम्ही सारे किल्ल्याच्या दारांतच वायफळ चर्चा करण्यांत कां वेळ वाया घालवत आहात? अजूनही तुम्ही लौकर किल्ल्यांत घुसा, दुर्मुखराजाला वांचवा, आणि त्याबरोबर मायामर्कटाकडून मंत्रदंड मिळवा!"

"हेच करायला आम्ही तिकडे जात आहोत. पण या हत्तीला घेऊन तू कुठे चालला आहेस?" कालीवर्माने प्रश्न केला.

उग्रदंडाने दगडी गदा जीवगुप्ताच्या दिशेने उंचावत म्हटले, "जीवगुप्त मंत्री आणि त्याचे सैनिक किल्ल्यांत मागल्या बाजूने घुसून तुम्हाला मारतील म्हणून मी त्यांना रोखून धरायला जातो आहे."

हे शब्द ऐकून कालीवर्माला फार समाधान वाटले आणि वधिक वगैरे मंडळींबरोबर तो किल्ल्याच्या दरवाज्याजवळ परत आला. सगळे गर्जतच किल्ल्यांत शिरले. दोन हत्तीवर तलवारी, भाले घेऊन कांहीजण स्वार झाले होते. परंतु एका घोड्यावर कालीवर्मा, रेड्यावर अस्वल्या मांत्रिक आणि त्यांच्यामागे नागमल्ल व त्याचे साथीदार ओरडत येताना बघून सूर्यभूपतीचे सैनिक घाबरुन गेले व त्याला म्हणाले, "महाराज, अस्वल्या मांत्रिक हत्तींचे दळ घेऊन आंत येतो आहे. या क्षणीं आपण इथून पळून जाणेच योग्य आहे."

दुसऱ्याच क्षणाला एका लहानशा इमारतीच्या मागे लपलेला सूर्यभूपती आपली रक्ताने माखलेली तलवार परजत पुढे येऊन गरजला, "अरे सैनिकांनो, तुम्ही घाबरुं नका. दुर्मुखच्या पक्षांत लढणाऱ्या बहुतेक सर्वजणांना आपण मारलेले आहे. हा मांत्रिक काय विशेष करुं शकणार आहे? आपल्या पक्षांतल्या मायावी मर्कटाकडे मांत्रिकापेक्षां जास्त मंत्रशक्तीचे बळ आहे ना!"

सूर्यभूपतीला बघून कालीवर्मा दांतओठ खात ओरडला, "अरे भेकड मांडलिका, माकडाची मदत घेऊन लढाई जिंकायचा बेत आहे वाटतं तुझा? दुर्मुखराजा कुठे आहे? झटकन सांग. त्याच्या हातून मी तुझा शिरच्छेद करवणार आहे."

त्याच वेळी त्या इमारतीच्या छोट्याशा भिंतीवर मायामर्कट उडी मारुन येऊन बसला आणि किचकिच करुं लागला. सर्वांनी माना वेळावून त्याच्याकडे बघितले. मर्कटाच्या उजव्या हातांत मंत्रदंड चमकत होता. उजव्या

हातांत एका मुंडक्याचे केस पकडले होते. ते हलवत मर्कट म्हणाला, "अरे कालीवर्मा, तू दुर्मुखराजाची माहिती विचारतो आहेस ना? हे बघ, त्याचे धडावेगळे मस्तक आहे. तू त्याच्या धडाच्या शोध घेईपर्यंत तुझे मस्तकदेखील सूर्यभूपतीच्या तलवारीने असेच धडावेगळे होऊन खाली जमिनीवर पडेल."

लगेच अस्वल्या मांत्रिकाने तलवार उपसली आणि आपल्या वाहनाला म्हणजे रेड्याला पुढे हाकलत तो बोलला, "माकडाच्या रुपांतल्या दुष्ट भ्रांतिमती, तू माझा मंत्रदंड चोरला आहेस म्हणून उगीच हुरळून जाऊं नकोस. माझ्याजवळचे शस्त्रदेखील तितकेच प्रभावी आहे. तुझे गुरु मिथ्यामिश्रसुद्धां ब्रम्हपुत्रेच्या कांठचा प्रदेश सोडून इकडचे अरण्य बघायला आले आहेत वाटतं?"

या प्रश्नाचे उत्तर म्हणून मायामर्कट तुच्छतेने किचकिचत बोलूं लागला, "अरे अस्वल्या मांत्रिका! तुझ्या मंत्रशक्तीच्या जोरावर तू माझ्या गुरुचा ठावठिकाणा शोध कीं! बहुतेक माझे गुरु तुझ्या गुरु अस्वलपादाचे मस्तक छाटण्यासाठी बर्फाच्या लादीवर आपली तलवार पाजळत असतील."

हे शब्द ऐकताच मांत्रिक संतापाने लाल झाला आणि दांतओठ खात म्हणाला, "अरे शिष्या कालीवर्मा! तुम्ही सर्वांनी असा कडक पहारा बसवा कीं किल्ल्यांतला शत्रूपक्षाचा एकही जिवंत माणूस पळून जाऊ शकणार नाही, आणि शक्य झालं तर या मायामर्कटाला आणि सूर्यभूपतीला मात्र पकडून त्यांचे तुकडे तुकडे करुन टाका."



मांत्रिकाच्या तोंडून हे शब्द बाहेर पडल्यानंतर अस्वल्या वधिकाच्या हत्तीवर बसलेल्या वन्यमाणसाने बाण सोडला. आणि मायामर्कटाच्या ज्या हातांत कापलेले मस्तक होते. त्या हाताला तो बाण लागला, त्याबरोबर मायामर्कटाने किंकाळी फोडली आणि त्याच्या हातांतले मस्तक घसरुन दूर जाऊन पडले.

लागलीच दुसऱ्या हत्तीवर बसलेले दुर्मुखराजाचे दोन्ही अंगरक्षक उडी मारुन खाली उतरले आणि धावतच जाऊन त्यांनी त्या मस्तकाची तपासणी केली. "हे कांही दुर्मुख महाराजांचे मस्तक नाही हा मायावी आपल्याला फसवतोय."

दुसऱ्याच क्षणीं अस्वल्या वधिक "सिरस भैरव!" अशी गर्जना करीत, परशू उंचावत म्हणाला, "अरे रानटी सेवका! तू तर

मायामर्कटावर बाण चालवून अद्भुत काम केले आहेस कीं रे! दुर्मुखराजाला शोधण्यासाठी आम्ही आता साऱ्या किल्ल्यांतल्या कोपरान् कोपरा पिंजून काढूं. जे माझ्या परशूचे बळी होणार नाहीत, त्यांना तू तुझ्या बाणांनी ठार मारुन परलोकांत पाठव." आणि त्याने हत्तीच्या गंडस्थळावर परशुच्या मुठीने जोरांत आघात केला.

हत्तीने गगनभेदी चित्कार केला. त्या वेळांत मायावी मर्कटाने त्या लहानशा भिंतीवरुन उडी मारली आणि तो दिसेनासा झाला. तेव्हां कालीवर्मा अस्वल्या मांत्रिकाला म्हणाला, "गुरुजी, आपण अगोदर सूर्यभूपती व त्याच्या सैनिकांना मारलं पाहिजे. दुर्मुखराजा या किल्ल्यांत नक्की जिवंत असेल असा माझा विश्वास आहे."

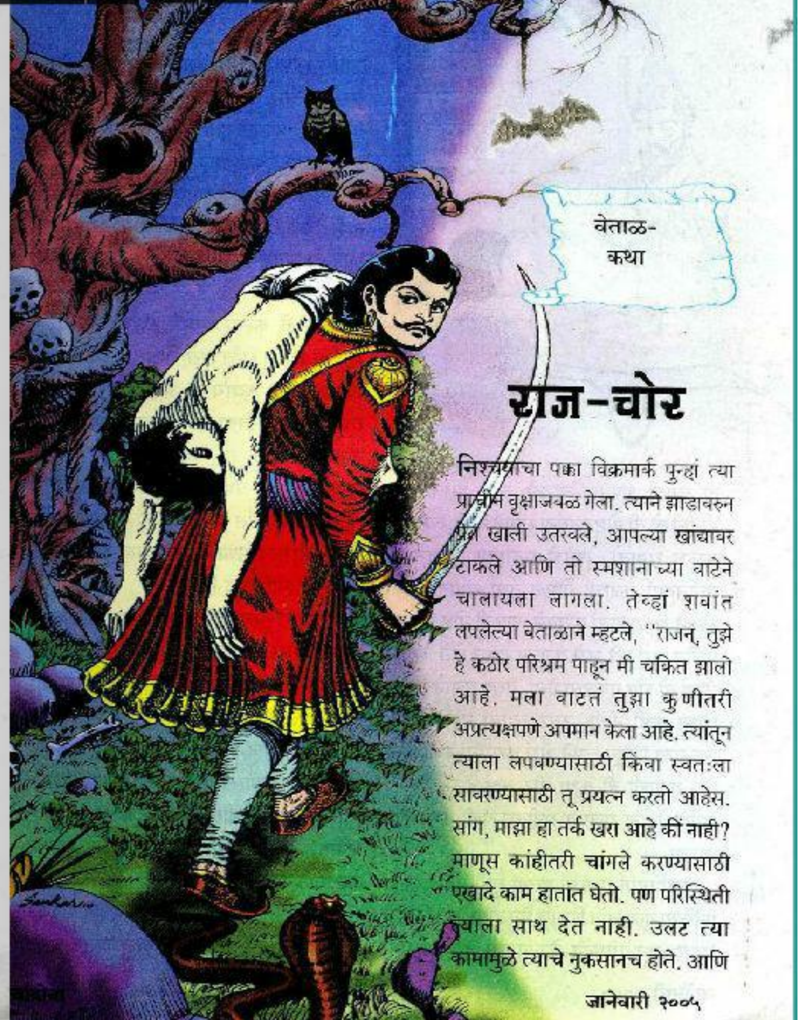
तोपर्यंत सूर्यभूपतीच्या सैनिकांपासून लपून राहिलेले दुर्मुखराजाचे सैनिक मांत्रिकाजवळ पळतपळत येऊन पोंचले नि म्हणाले, "महाराज! आमचे महाराज शत्रूला घाबरून दरबारांतल्या सिंहासन असलेल्या दालनांत लपून बसले आहेत." "तर तुम्हीच पुढे होऊन मार्ग दाखवा. शत्रूचं काय करायचं ते आम्ही बघतो." कालीवर्माने त्यांना दिलासा दिला. कालीवर्मा आणि अस्वल्या मांत्रिक सभामंडपाजवळ पोंचले, तेवढ्यांत हत्तीवर स्वार असलेला अस्वल्या वधिक तिथें आला. दुसऱ्याच क्षणी सिंहासनवाल्या दालनाचे दरवाजे उघडले. सर्वांनी आश्चर्याने बघितलं कीं दुर्मुखराजा सिंहासनावर बसलेला आहे.

सारेजण थक्क होऊन पाहात होते, तोच दुर्मुखराजाने आपला हात उंचावून म्हटले, "हे अस्वल्या वधिका, आपल्या सिंहासनावर फिरून एकदा बसण्याची माझी इच्छा पूर्ण झाली. आता तू कोणत्याही विघ्नाशिवाय माझे मस्तक छाटून आपल्या गुरुच्या हातांत देऊं शकतोस. माझी कोणतीही तक्रार राहणार नाही."

ताबडतोब वधिकाने आपला परशू उंचावला आणि हत्तीवरुन त्याने खाली उडी मारली व तो सभामंडपाच्या दिशेने पळत जाऊं लागला.

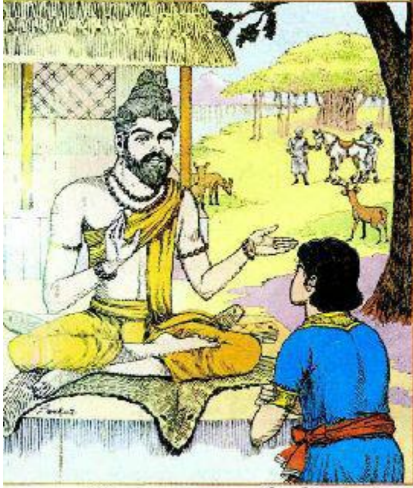
(क्रमशः)





राज-चोर

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां त्या प्राचीन वृक्षाजवळ गेला. त्याने झाडावरुन प्रेत खाली उतरवले, आपल्या खांद्यावर टाकले आणि तो स्मशानाच्या वाटेने चालायला लागला. तेव्हां शवांत लपलेल्या वेताळाने म्हटले, "राजन्, तुझे हे कठोर परिश्रम पाहून मी चकित झालो आहे. मला वाटतं तुझा कुणीतरी अप्रत्यक्षपणे अपमान केला आहे. त्यांतून त्याला लपवण्यासाठी किंवा स्वतःला सावरण्यासाठी तू प्रयत्न करतो आहेस. सांग, माझा हा तर्क खरा आहे कीं नाही? माणूस कांहीतरी चांगले करण्यासाठी एखादे काम हातांत घेतो. पण परिस्थिती त्याला साथ देत नाही. उलट त्या कामामुळे त्याचे नुकसानच होते. आणि



तो त्याला अपमान वाटतो. लोक हंसतील या भीतीने तो ती गोष्ट इतरांना सांगत नाही..त्याबद्दल सावध राहातो. त्याचे उदाहरण म्हणून मी सुनीलवर्मा राजाची गोष्टच तुला सांगतो. एका चोराने ह्या राजाला फसवले. पण ही गोष्ट इतरांना माहीत असूं नये असे राजाला वाटत होते. म्हणून जेव्हां तो चोर पकडला गेला, तेव्हां राजाने त्याला शिक्षा केली नाही, उलट त्याला माफी दिली. एक राजा म्हणून त्याने असं करायला नको होतं. त्या राजाची ही कथा नीट लक्ष देऊन ऐक." आणि वेताळ राजाला सुनीलराजाची कथा सांगू लागला.

सुधीरवर्मा राजाचा मुलगा सुनील हा दयानंद मुनींच्या गुरुकुलांत शिक्षण घेत होता. सर्व विद्यांचे भरपूर ज्ञान संपादन केल्यानंतर दयानंद मुनी त्याला म्हणाले, "तू विद्यार्जन करताना त्यांत रस घेतलास आणि निरंतर परिश्रम करीत राहिलास. त्यामुळे इतर विद्यार्थ्यांच्या मानाने तू कमी वेळांत शिक्षणक्रम पूर्ण केलास.

आता तुला इथें राहाण्याची आवश्यकता नाही. विद्या ही माणसाच्या दोन्ही डोळ्यांसारखी आहे. राज्याचा कारभार चालवताना तुला तिचा उपयोग होईल.

जनतेचे कल्याण कसे होईल व त्यांतून सर्वांचा फायदा होईल असे निर्णय अधिकारीवर्गाने विचारपूर्वक घ्यायचे असतात. त्यामुळे राज्यकर्त्याला विद्या ही अत्यंत आवश्यक व उपयोगी असते. या विद्येचा व सबंध मानव-जन्माचाही परम अर्थ आहे परोपकार. हे परम सत्य तू स्वप्नांतदेखील कधी विसरुं नकोस. तीच माझी खरी गुरुदक्षिणा होईल." असं सांगून मुनींनी सुनीलला आशिर्वाद दिला.

सुनीलने गुरुंना भक्तिभावाने नमस्कार केला. गुरुकुलासाठी त्याच्या पित्याने धाडलेल्या वस्तू त्याने गुरुजींना अर्पण केल्या आणि तो राजधानीला परतला.

विद्येचे तेज त्याच्या चेहऱ्यावर झळकत होते. पूर्णचंद्रासारखा तेजस्वी दिसणारा आपला पुत्र पाहून राजा सुधीरवर्माला फारच आनंद झाला. मंत्रीगण व राजगुरुंना विचारुन त्याने मुलाला थाटामाटांत राज्याभिषेक केला.

पित्याला साजेशा रितीने पुत्रानेही राज्य-कारभार दक्षतेने चालवला. गुरुकुलांतून बाहेर

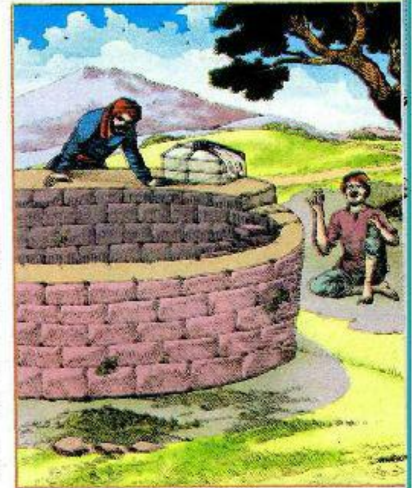
पडताना गुरुजींनी सांगितलेले उपदेशपर शब्द त्याच्या कानांत गुंजत होते. म्हणून तो बरेच वेळा वेष पालटून राज्यांत फिरत असे आणि प्रजेच्या चिंता समस्या यांची माहिती मिळवीत असे.

जमेल तितक्या समस्यांचे निवारण करण्याकडे त्याचा कल होता. अडचणींत असलेल्या लोकांना मदत करण्यांत त्याला अपार आनंद मिळत होता.

एकदा तो कापडव्यापाऱ्याच्या वेषांत दुसऱ्या प्रांतात जायला निघाला. राजधानीपासून थोड्याशा अंतरावर वाहणारी नदी पार करुन, तिथले रान ओलांडून, तो एका गांवाजवळ पोंचला, तेव्हां अचानक त्याला एक केविलवाणा आवाज ऐकूं आला, "माझ्या मुलाला वांचवा, माझ्या मुलाला वांचवा." ते शब्द ऐकताच राजाने तिकडे वळून पाहिले.

तिथे एका ओसाड विहिरीजवळ एक माणूस उभा होता आणि विहिरीत बघत ओरडत होता. "अहो भाऊ, माझा मुलगा विहिरीत पडला, मी लंगडा आहे, मला विहिरीत उतरता येणार नाही. माझ्या मुलाचे प्राण वांचवा, कृपा करुन त्याला वांचवा." त्याने दीनवाण्या सुरांत विनवले.

वेषांतर केलेल्या सुनीलने कापडाचे मोठे गांठोडे जमिनीवर ठेवले आणि विहिरींत वांकून पाहिले, व आंत उडी मारली. त्याने विहिरीत नीट पाहिले, अगदी तळाशी बुडी मारुनदेखील सगळीकडे पाहिले, पण मुलगा दिसला नाही.



बराच वेळ तो विहिरीत थांबला. शेवटी तो वरती आला तेव्हां तिथे तो लंगडा नव्हता आणि राजाचे कापडाचे मोठे गांठोडेदेखील नव्हते. आपण फसवले गेले आहोत हो राजाला लागलीच समजले. तो उदास मनाने राजवाड्यांत परतला.

दहा दिवस झाले. अकराव्या परतला जेव्हां सुनील राजा दरबारांत सिंहासनावर बसला होता, तेव्हां हातकड्या घालून एका चोराला सैनिकांनी राजापुढे आणले.

राजाने त्याच्याकडे निरखून पाहिले आणि त्या चोराचा कोणता अपराध होता ते सैनिकांना विचारले.

"महाराज, पुण्यगुप्त सराफाच्या घरी ह्याला चोरी करताना हा पकडला गेला." सैनिकांनी सांगितले.



थोडावेळ राजाने मनाशी विचार करुन सांगितले, ''ठीक आहे, उद्यां सकाळपर्यंत याला तुरुंगात ठेवा. त्याला काय शिक्षा द्यायची ते मी उद्यां सांगेन.''

सैनिकांनी त्याला ओढत नेले आणि तुरुंगात डांबून ठेवले.

त्या रात्री राजाने पुन्हां कापडाच्या व्यापाऱ्याचा वेष घेतला आणि तो तुरुंगात गेला. झोंपी गेलेल्या चोराला राजाने उठवले.

चोर दचकून उठला आणि समोर त्याच व्यापाऱ्याला बघून चकित होऊन म्हणाला, ''तू इथे कसा आलास? तूही एक चोर आहेस कीं काय?''

राजाने आपली खोटी दाढी काढली, पगडी उतरवली आणि ते पाहून चोराची बोबडीच वळली. तो थरथर कांपत, चांचरत म्हणाला, ''महाराज, क्षमा करा. मी आपल्याला फसवून आपले गांठोडे चोरले. मी यापुढे खरंच कधीही चोरी करणार नाही. मला वांचवा.'' आणि त्याने राजाच्या पायांवर लोटांगण घातले.

''तुझ्या अपराधाची शिक्षा तुला भोगायलाच हवी. सराफाच्या घरी चोरी केलीस त्याबद्दल तुला शिक्षा होईल. तू मला फसवलंस त्यासाठी मी तुला कांही शिक्षा करणार नाही. मात्र एक लक्षांत ठेव; विहिरीच्याजवळ जे कांही घडलं, ते तू दुसऱ्या कुणालाही, कधीही सांगायचं नाही. ही माझी अट तुला कबूल आहे?'' राजाने विचारलं.

''हो महाराज, मला मान्य आहे!'' चोराने राजाचे पाय धरीत म्हटले. राजा तुरुंगातून बाहेर पडला.

दुसऱ्या दिवशी सैनिकांनी चोराला दरबारांत राजासमोर उभे केले. राजाचा न्यायनिवाडा ऐकायला सारे दरबारी उत्सुक होते.

राजाने चोराला विचारले, ''पुण्यगुप्त सराफाच्या घरी तू चोरी करताना पकडला गेलास कां?''

''होय, महाराज!''

''ही तुझी पहिलीच चोरी आहे कीं चोऱ्या करणे हा तुझा धंदा आहे?'' राजाने विचारले.

''महाराज, चोरी करणे हा माझा धंदा नाही. माझे शिक्षण संपल्यानंतर माझ्यावर चोरीचा खोटा आळ लादला गेला. ती चोरी मी खरोखरीच केलेली नव्हती. माझ्यावर चोर असण्याचा शिक्का बसला.

कांही कामधंदा मिळावा म्हणून मी खूप प्रयत्न केले. पण चोर ठरवला गेलो होतो-साहजिकच कुणी काम देईना. मला जगणे असह्य झाले होते. या आयुष्याची समाप्ति करावी म्हणून मी मरण्यासाठी अरण्यांत गेलो पण आत्महत्या करण्याचा मला धीर झाला नाही.

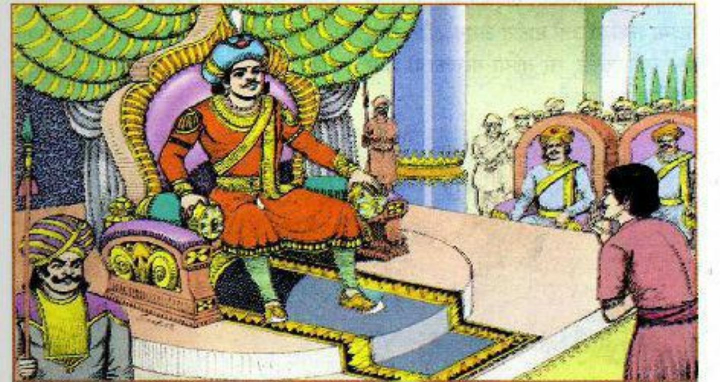
मी भुकेने कळवळून एका विहिरीच्या कांठावर थकून बसलो होतो. तिथे एक पुण्यात्मा आला होता. त्याचे कापडाचे गांठोडे आणि भरपूर शिदोरी दिसली ती मी लबाडीने पळवली. ते भोजनाचे पदार्थ मी पोटभर खाल्ले. आणि माझ्या मनांत आलं कीं अशी चोरी करीत मला आरामांत आयुष्य जगता येईल. पोट भरण्यासाठी कष्ट केलेच पाहिजेत, काम केलेच पाहिजे, असं कांही नाही. त्या दिवसापासून मी किरकोळ चोऱ्या करायला लागलो. काल मी सराफांच्या घरांत घरफोडी करताना पकडला गेलो.'' अश्रू ढाळत त्या चोराने आपली कहाणी सांगितली.

''जर तुला जगायची चांगली संधी मिळाली तर तू चोरी करणे सोडून देशील कां?'' राजाने विचारले.

''महाराज, मी जन्मांत पुन्हां कधी चोरी करणार नाही असे वचन देतो.'' चोराने डोळे पुसत सांगितले.

त्यावर राजाने आज्ञा केली.'' गेल्या दहा दिवसांत तू जिथे जिथे चोरी केलीस, त्यांच्या वस्तू तू त्यांना परत देऊन टाक व त्यांची माफी माग. तोपर्यंत माझे सैनिक तुझ्याबरोबर असतीलच. त्यानंतर तुला कांहीतरी कामधंदा मी मिळवून देईन.'' राजाने आश्वासन दिले.

हा निकाल ऐकून सभागृहांतल्या सर्व उपस्थितांनी टाळ्या वाजवल्या.



"आपली आज्ञा शिरसावंद्य आहे, महाराज" असं नम्रपणे म्हणून चोर सैनिकांच्याबरोबर गेला. सुनील राजाला आपल्या गुरुजींची आठवण झाली व त्यानेही समाधानाने मान डोलावली.

कहाणी पूर्ण झाल्यानंतर वेताळाने राजाला विचारले, "राजन्, राजा म्हणतो कीं अपराध्याला शिक्षा ही व्हायलाच हवी आणि दुसरीकडे चोरी केली तरी त्या चोराचा अपराध माफ झाला. हे विचित्र आणि परस्परविरोधी वाटत नाही कां? जर चोराने खरी गोष्ट सांगितली असती तर लोक आपल्याला हंसतील. या भीतीने राजाने त्या चोराला माफी दिली आणि त्याला रोजगारीचे आश्वासन दिले.

ज्या चोराच्या हातून खुद्द राजाच फसवला गेला होता. त्या चोराला माफी देणे हे तर्कसंगत आहे कां? यालाच न्याय व धर्म म्हणायचे कां? त्यामुले देशांत गुन्हेगारी वाढणार नाही कां? या माझ्या शंकांची उत्तरे माहीत असूनदेखील जर तू मौन स्वीकारलेस, तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होऊन पडतील."

राजा विक्रमार्कनि उत्तर दिले, "अपराध्याला शिक्षा ही व्हायला हवीच, पण त्या शिक्षेमुळे त्याच्या वृत्तीत बदल झाला पाहिजे. तुरुंगात जेव्हां चोराला राजा भेटला, तेव्हांपासून चोराची मनोवृत्ती पालटायला लागली होती, त्याला पश्चात्ताप होत होता. चोर असला तरी राजाने त्याच्या शब्दावर विश्वास ठेवला. चोरी करण्याचे मूळ कारण नाहीसे झाले कीं चोर सुधारला असता व त्याने चोरी केली नसती. म्हणून राजाने चोराला सुधारण्याची एक संधी दिली. आता राजा फसवला गेला, त्याची गोष्ट गुप्त रहावी ही राजाची इच्छा होती. कारण परोपकाराबद्दलचा गुरुंचा आदेश त्याला तंतोतंत पाळायचा होता. जग हंसेल याची राजाला भीती नव्हती. पण परोपकाराबद्दल जनतेत विश्वास उत्पन्न व्हावा, या उदात्त विचारामुळे राजाने ही गोष्ट एक गुपित राहावे, अशी अट चोराला घातली होती."

राजाचा मौनभंग झाला आणि वेताळ शवासहित पुन्हां अदृश्य होऊन झाडावर जाऊन बसला.





रामायणाची ३०० भाषांतरे



या प्रसिद्ध महाकाव्याची सर्व भारतीय भाषांमधे अनेक भाषांतरे झालेली आहेत. तुलू व वन्यवासी भिल्ली व संताली भाषांतदेखील रामायण आहे. शेजारच्या आग्नेय आशियाई देशांतल्या अन्नामीडा, बालीनीज, कांबोडियन, चिनी, जपानी, लाओशियन, मॅले, थाई व तिबेटी भाषांतली भाषांतरे पाहून ही कथा किती लोकप्रिय आहे ते समजते. सर्व युरोपीय भाषांत रामायण गेलेले आहे. एका प्रसिद्ध इतिहासकाराने म्हटले आहे "रामायण हे इतिहासाचे एक पान नाही. रामायणाचा स्वतंत्र इतिहास विविध ठिकाणी, वेगवेगळ्या वेळी, या विषयाभोवती गुंफलेला असून अनेक भाषांतरांमधल्या कहाण्यांत भरलेला आहे."

स्थानकाला सांस्कृतिक वारसा दर्जा

मुंबईतल्या छत्रपती शिवाजी या स्थानकाला जागतिक वारसा हा दर्जा देण्यांत आला आहे. पश्चिम बंगालमधले दार्जिलिंग या स्थानकालाही हा दर्जा मिळालेला आहे. छत्रपती शिवाजी स्थानक हे जगांतले सर्वांत जास्त रहदारी असणारे स्थानक आहे.



त्याचे बांधकाम १८७८ साली सुरुं झाले आणि दहा वर्षानंतर स्थानक तयार झाले. महाराणी व्हिक्टोरिया यांच्यावरून त्याचे नांव व्हिक्टोरिया टर्मिनस ठेवण्यांत आले होते. १९२९मधें, तेरा फलाट (प्लॅटफॉर्म) वाढवले गेले. १९९६ साली आणखी दोन फलाट वाढवले आणि नामांतर झाले. इथून रोज तीस लाख प्रवाशांची येजा होत असते.

म्हणून समुद्र खारट झाला!

फार फार वर्षांपूर्वी अरण्याजवळच्या एका खेड्यांत दोन मित्र राहात होते, सुझू आणि यामार. सुझू बलवान आणि चुणचुणीत होता, यामार अशक्त नव्हता, पण जरा आळशी होता. जर एखाद्या उंच झाडावर पिकलेली फळें दिसली, तर सुझू झाडावर चढून फळें काढीत असे. पण त्यांतली फळें निवडायला तो प्रथम यामारला संधी देत असे.

दोघेही मोठे झाले, त्यांची लग्नें झाली. सुझू एका



लहानशा घरांत राहून मोलमजुरी करुन आपला उदरनिर्वाह करीत होता. यामार मात्र आरामांत राहात होता. कारण त्याच्या वडिलांनी कांही अेकर जमीन त्याच्या नांवाने ठेवली होती.

पण दोघांची मैत्री कायम टिकली होती. जेव्हां केव्हां दोघांना वेळ मिळेल तेव्हां ते दोघेजण एकत्र अरण्यांत जात. एकदा ते असेच एका गुहेंत शिरले. अंधारात चमकणारे कांही दगड सुझूला दिसले. त्याने ते दगड गोळा केले. गुहेच्याबाहेर आल्यानंतर त्याने ते यामारला दाखवले. यामारने ते नीट पाहिले. त्याचे डोळे आनंदाने चमकले. पण तो कांहीही न दाखवता सहजपणे म्हणाला, "मला उद्यांच नगरांत जायचं आहे. तिथे मी या दगडांची किंमत विचारुन घेईन."

दुसऱ्या दिवशी यामार नगरांत गेला. त्याचा कयास खरा ठरला. ते दगड म्हणजे किंमती रत्नें होती. त्याने ते विकले आणि भरपूर धन घेऊन तो खेडेगांवी परत आला. त्याने सुझूला थोडेसे पैसे दिले आणि पुढे म्हणाला, "हे दगड अगदीच कमी किंमतीचे निघाले. पण एका श्रीमंत माणसाने ते पुष्पपात्र सजवायला म्हणून विकत घेतले. त्यांतली ही अर्धी रक्कम - हा तुझा हिस्सा!"

यामारने मोठे घर बांधले. घोडे विकत घेतले आणि बरेच नोकरचाकर ठेवले. "मला माझ्या घरांत पुरलेला एक लहानसा खजिना सांपडला." त्याने शेजाऱ्यांना सांगितले.

आपल्या मित्राचे भाग्य फळफळले त्याचा सुझूला आनंद झाला. "आपल्याला कधी अडचण आलीच तर त्याची मदत मिळेल?" सुझूने बायकोला सांगितले. पण तिला जरा संशय येत होता. सुझूला मिळालेले दगड हेच यामारच्या श्रीमंतीचे कारण नसेल ना, असे सारखे तिच्या मनांत येत होते.

एक दिवशी सुझू एकटाच त्या गुहेकडे गेला. आपल्या छोट्या आजारी मुलासाठी औषधे आणायची होती आणि त्याला पैशाची फार जरुरी होती. त्या जागी पोंचल्यावर त्याला यामार गुहेत शिरताना दिसला. "तू काय करतो आहेस इथें?" सुझूने विचारले.

यामार दचकला आणि चांचरत म्हणाला कीं तो त्या वाटेने जात होता आणि सहजच गुहेकडे वळला होता. "पण तू कशासाठी आला आहेस इकडे?" यामारने सुझूला विचारले. "मी इथें कांही दगड मिळतात कां ते बघायला आलो होतो." सुझूने खरी गोष्ट सांगितली.

"फार छान! चल, आपण दोघे मिळून शोधूं या. जर कांही दगड मिळाले तर मी ते घेऊन नगरांत जाईन आणि त्याची किंमत करीन. तू फार सरळ स्वभावाचा आहेस. म्हणून तुला लोक फसवतील हां!" यामार म्हणाला. दोघांनी सगळीकडे शोधून पाहिले, पण त्यांना कांहीच हाती लागले नाही.

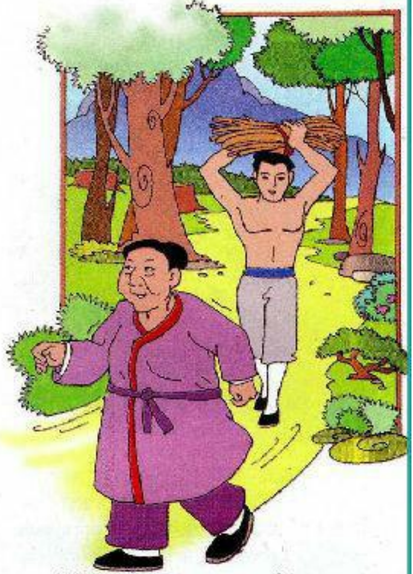
ते गुहेच्याबाहेर आले आणि घराच्या वाटेला लागले. "पाऊस पडेल बहुतेक. चल भरभर!" यामार म्हणाला आणि तो सुझूच्यापुढे निघून गेला.

"अरे बाळा, अेवढी ही लांकडाची मोळी उचलून माझ्या डोक्यावर ठेवतोस कां रे?" झाडाखाली बसलेल्या एका म्हातारीने यामारकडें बघत काकुळतीने विचारले.

यामारने तिच्याकडे हेटाळणीने बघितले नि तो घाईने पुढे निघून गेला.

"आजी, थांबा, मी देतो ती मोळी तुम्हाला उचलून" असे म्हणत सुझूने ती मोळी उचलली आणि म्हातारीच्या डोक्यावर नीट ठेवली. तो तिच्याबरोबर तिच्या झोंपडीपर्यंत गेला आणि ती मोळी खाली उतरवायला त्याने म्हातारीला मदत केली.

"पोरा, मला मदत केलीस ते पाहून फार बरं वाटलं हां!" म्हातारीने त्याचे आभार मानले आणि घरांत



जाऊन तिने केकचा एक तुकडा आणला नि सुझूला दिला." तुला भूक लागली असेल. हा केकचा तुकडा खा. तुझी भूक तर भागेलच, पण तुला जर एखादा रोग असेल तर तोदेखील बरा होईल."

सुझूला आनंद झाला. केकचा तुकडा फार मोठा नव्हता. त्याने तो आपल्या आजारी मुलासाठी राखून ठेवला. तिथून चारसहा पावले तो पुढे गेला असेलनसेल, तोच त्याला एक केविलवाणा आवाज ऐकूं आला, "अरे बाबा, मला कांहीतरी खायला देशील कां? नाहीतर भुकेने मी मरुन जाईन." एक इसम दगडावर आडवा पडलेला होता. त्याच्या आयुष्याचे शेवटचे कांही क्षण उरले असावेत असा त्याचा चेहरा दिसत होता. सुझूने जवळचा केकचा तुकडा त्याला दिला. त्या मरणासन्न माणसाने तो चवीने खाल्ला,



आणि तो तावडतोब उठून बसला. "अरे भल्या माणसा, ही घे तुला एक छोटीशी भेट! आहे लहान पण तिची ताकद महान आहे." आणि त्याने बांबूच्या काड्यांनी बनवलेले एक लहानसे चाक सुझूला दिले. त्याला धरण्यासाठी एक दांडा होता.

"तुला जी वस्तू खरोखरीच हवी असेल ती या चाकाकडे माग आणि दांडा उजव्या बाजूला फिरव. तुझी मागणी पूर्ण झाली की लगेच हा दांडा डावीकडे फिरवायचा म्हणजे हे चाक थांबेल. या चाकावर कायमचा तू अवलंबून राहूं नकोस. तू प्रामाणिकपणे काम केलं पाहिजेस. जेव्हां तुझ्या साऱ्या गरजा पूर्ण होतील आणि तुझे आयुष्य सुखांत जाऊं लागेल, तेव्हां तू हे चाक समुद्रांत फेकून दे."

सुझूने त्या माणसाचे आभार मानले, ते चाक घेतले आणि तो घराच्या वाटेला लागला.

हे एवढंसं चाक आणि मनांत आलेली कोणतीही इच्छा हे पूर्ण करुं शकेल, ह्यावर विश्वास ठेवणे जरा कठीणच होते. मुलाचे औषध आणण्यासाठी सुझूला थोडे पैसे हवे होते. यामारकडे मागितले तर त्याने नक्कीच दिले असते असं सुझूला वाटलं. यामारच्या घरी तो पोंचला, तेव्हां पावसाला सुरवात झाली होती.

"अरे मित्रा, मला थोडे पैसे तांतडीने हवे आहेत. माझा लहान मुलगा आजारी आहे आणि...."

"सुझू, अरे आंत ये ना आणि जेवूनच जा. पण आता मला इतके मित्र झाले आहेत कीं प्रत्येकाच्या मुलाच्या आजारपणांत मदत करणे मला कांही जमणार नाही!" यामार म्हणाला. "अरे, मी तुझे पैसे परत देईन. तू मला उसने दे ना!"

"मी आधी जे सांगितले ते पुन्हां एकदा सांगू कां?" यामारने विचारले.

"नाही, नको. त्याची कांही जरुरी नाही." सुझूने उसासा सोडला आणि तो घरी गेला.

"बाबा, तुम्ही हे काय आणलं आहे?" सुझूच्या आजारी मुलाने वडिलांच्या हातांतले चक्र पाहून विचारले.

"अरे, हे ना! हे आपल्याला जेवण देणार आहे असं मला वाटतं!" सुझूने गंमतीने म्हटलं आणि चाकाचा लहान दांडा उजव्या बाजूला फिरवला.

आणि काय चमत्कार, भोजनाचे कांही पदार्थ समोर आले, जणूं कांही जेवायचेच बाकी होते. सुझूने दांडा डावीकडे फिरवला. नंतर सुझूने त्याचा मुलगा बरा व्हावा म्हणून चाकाजवळ औषधे मागितली. ती लागलीच मिळाली. त्या छोट्या मुलाला ती औषधे दिली नि तो बरा झाला. तोपर्यंत मुसळधार पाऊस सुरुं झाला होता. सुझूच्या घराच्या छपरांतून आंत पाणी गळायला लागले. "जरा चांगले भक्कम घर असायला हवे आपल्याला!" त्याची ही इच्छा पूर्ण झाली.

सुझूचे घर आता साऱ्या गांवातले शानदार घर झालेले पाहून गांवकरी स्तिमित झाले. यामार तर डोळे फाडफाडून बघत राहिला, आणि त्याचे तोंड बघण्यासारखे झाले होते. "हे कसं काय झालं रे?" त्याने सुझूला विचारलं. "देवाच्या कृपेने झालं." सुझूने उत्तर दिलं.

हळूंहळूं दैनंदिन चाकोरींत संसाराला लागणाऱ्या सर्व सुखसोयी सुझूने जमवल्या.

यामारची त्यामुळे झोंप उडाली होती व मन:शांती ढळली होती. अनेक रात्री तो सुझूच्या घराभोवती टेहळणी करी आणि खिडकीतून डोकावून कांही नवीन वस्तू दिसतेय कां, ते पाहाण्याचा प्रयत्न करी.

एका रात्री यामारला सुझू ते चाक फिरवताना दिसला. सुझूने उजवीकडे चाक वळवले, आणि देवाची दगडी मूर्ती पूजेसाठी मागितली. मूर्ती मिळाल्यानंतर सुझू त्याच्या बायकोला म्हणाला, "आता हे चाक समुद्रांत टाकून द्यायला हवं. आपल्याला पुरेसं सारं कांही मिळालंय. आपण कष्ट करुन आपल्याला हवा तितका पुरेसा पैसा मिळवायचे विसरता कामा नये."

"अगदी बरोबर!" सुझूच्या बायकोने दुजोरा दिला.

यामारला सुझूचे गुपित समजले. सुझू ते चाक कुठे ठेवतो आहे, ते यामारने बघून ठेवले. मध्यरात्री त्याने ते चाक चोरुन नेले. दुसऱ्या दिवशी त्याने एक होडी आणली आणि जवळच्याच एका बेटाच्या दिशेने तो निघाला. त्या बेटावर एक राजवाडा निर्माण करायचा आणि त्यांत सर्व आधुनिक सुखसोयी ठेवायच्या असा त्याचा हेतू होता. नंतर आपले कुटुंब तिथे हालवायचे, म्हणजे यामारने ते जादूचे चाक चोरले आहे असा सुझूला संशय आला नसता.

यामारने थोडे भोजनाचे पदार्थ बरोबर घेतले होते. घटकाभर होडी चालवल्यानंतर त्याला भूक लागली, व त्याने शिदोरी उघडली व खायला सुरवात केली. पण त्यादिवशी आचारी पदार्थांत मीठ घालायला विसरला होता. यामारला हंसू आले. त्याने ते चाक घेतले आणि मीठ हवे म्हणून दांडा उजव्या बाजूला फिरवला. क्षणांतच त्याच्यासमोर मिठाचा ढीग येऊन पडला. तो ढीग वाढत राहिला. होडींतले वजन वाढूं लागले. तो ढीग थांबवायचा कसा हे कांही त्याला माहीत नव्हते. तो भेदरुन गेला नि इकडेतिकडे पाहूं लागला. होडी आता बुडायला लागली. दोघा नावाड्यांनी पाण्यांत उड्या मारल्या आणि दुसऱ्या नावेच्या दिशेने ते पोहत जाऊं लागले. पण यामारला कांही पोहायला येत नव्हते. तो त्या होडीबरोबर समुद्राच्या तळाशी गेला.

पण त्या चाकांतून मिळणारा मिठाचा ढीग कांही केल्या थांबेना. सारा समुद्र खारट झाला. आजदेखील त्या चाकातून मीठ येण्याचे कांही थांबलेले नाही. समुद्रांत इतका गोड पाण्याचा पाऊस पडतो तरीसुद्धां समुद्राच्या पाण्याचा खारटपणा कांही कमी होत नाही. कां ते कळलं ना आता?

- विश्वावसू

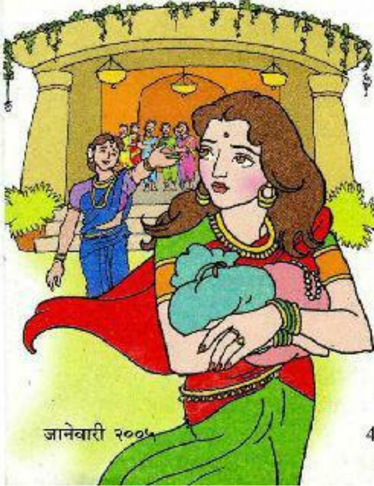


आंध्र प्रदेशांतली एक लोककथा

राजपुत्र जिवंत होतो

स्वप्नसुंदरी ही राजा महेंद्राची मुलगी होती. राजाने आपल्या मृत्यूपूर्वी साती राजपुत्रांची लग्ने केली, त्यावेळी स्वप्नसुंदरी लहान होती. राजापाठोपाठ राणीचाही मृत्यू झाला. तिने आपली कन्या सुनांच्या हाती सोपवली होती.

सुंदरीच्या भावांना धाकट्या बहिणीबद्दल फार प्रेम होते. पण त्यांच्या बायका मात्र आता तिला दासीप्रमाणे वागवूं लागल्या, आणि तिच्याविरुद्ध तक्रारी सुरुं झाल्या. राजवाड्यांत सुंदरीची अवस्था केविलवाणी होऊन गेली. पण तिने भावांजवळ त्याविषयी कधी कुरकुर केली नाही.



एके दिवशी सुंदरीला हे जिणे अगदी असह्य झाले. "आता मात्र मी माझ्या भावांना तुम्हा प्रत्येकीबद्दल खरं काय ते सांगणार आहे." त्यावेळी सर्व भाऊ वाड्यांत नव्हते. तिच्या भावजयांनी तिला राजवाड्यांतून बाहेर हाकलून दिले. "चालती हो, इथें तुला आता जागा नाही." त्या म्हणाल्या.

"हो, जातेच मी आता, पण पुन्हां येईन ती राजपुत्राशी लग्न करुनच येईन." तिने रडतरडत सांगितले.

"हो तर, तुझी वाट बघत बसलाच आहे तो जसा कांही! जा, जा, आणि अगदी जरी चंदनराजाशी तुझे लग्न लागले ना, तरी तू कांही परत येऊं नकोस!" भावजयांनी तिला हिणवले.

सुंदरी ताबडतोब तिथून निघाली. तिची सर्वांत धाकटी वहिनी तिच्या मागे पळत आली. "हे घे तुझे कपडे. लग्नाच्या वेळी नकोत कां? आणि ही भाताची पोटळी! तुझ्या चंदनराजासाठी जेवायला हवीच कीं!" वाड्याच्या लोखंडी फाटकाशी जाईपर्यंत इतर भावजयांचे कुत्सित हंसणे तिला ऐकूं येत होते.

चंदनराजा हे नांव तिच्या मनावर कोरले गेले. तोपर्यंत तिने हे नांव कांही ऐकले नव्हते. पण आता ती त्याचा शोध घेणार होती. तिने त्याला भेटायचे ठरवले.

वाटेंत समोरुन येणाऱ्या कांही बायका तिला दिसल्या. तिने एकीला विचारले, "ताई, चंदनराजाकडे मला जायचंय. मी कोणत्या वाटेने जाऊं?"

त्या बाईचा चेहरा एकदम उतरला. "चंदनराजा? पण तो तर खूप वर्षांपूर्वीच मरण पावला." तिने इतर बायकांकडे बघत सांगितले.

"तो राजा होता कां? त्याचे राज्य कोणते होते?" स्वप्नसुंदरीने चौकशी केली.

"तो दक्षिण देशांतल्या एका राज्याचा राजा होता म्हणे!" त्या बाईने अगदी सहजपणे सांगितले आणि पुढे जाणाऱ्या घोळक्यांत ती घाईघाईने जाऊन सामील झाली.

सुंदरी दक्षिणेच्या वाटेला लागली; बरेच दिवस ती चालतच राहिली आणि एका अरण्यांत पोंचली. तिथे तिला एका ओसाड जागी एक राजवाडा दिसला. तिने वाड्याभोंवती एक फेरी मारली. पण तिथे चिटपाखरुं देखील नव्हते.

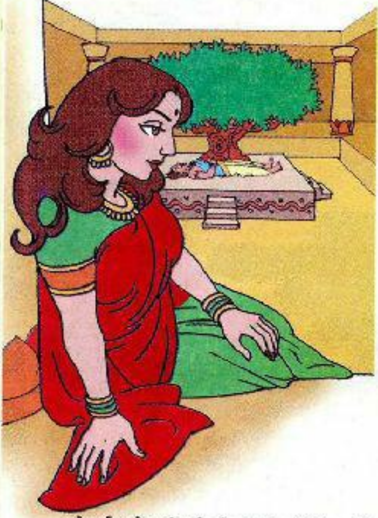
तिने धैर्याने वाड्यांत जायचे ठरवले. मुख्य दरवाजा उघडाच होता. नंतर मात्र तिला तिथें ओटीवर एक कुत्रा व एक मांजर दिसले. ते या वाड्याचे रहिवासी होते कीं राखणदार? कुत्रा भुंकला आणि मांजरानेही मियॉव केले. तिने तिचे गांठोडे उघडले आणि जमिनीवर त्यांतला थोडा भात ठेवला. त्या कुत्र्याने व मांजराने तो अगदी प्रेमाने चाटून खाल्ला. त्यांना बहुतेक तो एक नवा पदार्थ असावा!



कुत्रा त्या मोठ्या वाड्याच्या आंत गेला आणि त्याने तोंडात एक लहानशी पुरचुंडी आणली व तिला दिली. तो कुत्रा तिच्याशी माणसासारखा बोलायला लागला. तेव्हां तिला फारच आश्चर्य वाटले. "तू मला आणखी थोडा भात दिलास कीं मी ही पुडी तुला देईन."

"काय आहे त्याच्यात?" सुंदरीला उत्सुकता होती.

"जर यांतली लाल पूड एखाद्या स्त्रीने कपाळावर लावली तर तिचा नवरा दीर्घायुषी होतो. आणि ती जर कुमारिका असेल तर तिला मनपसंत नवरा मिळतो." सुंदरीने आपले गांठोडे उघडले आणि त्या कुत्र्याला आणखी थोडा भात दिला. तिला कुत्र्याने पुडी दिली. तिने त्यांतली कुंकवाची चिमूट घेतली आणि आपल्या कपाळावर लावली.



तोपर्यंत ते मांजरदेखील आंत गेले आणि त्याने दुसरी एक पुडी आणली. मांजर प्रेमाने म्हणाले, ''ही पांढरी पूड आहे, ती घे आणि मलाही थोडासा भात दे!''

''या पांढऱ्या पुडीचा मी कसा उपयोग करूं?'' सुंदरीने मांजराला भात देऊन विचारले. त्यावर मांजर म्हणाले, ''तू जर ही पूड डोळ्यांत घातलीस तर इतरांना तू दिसणार नाहीस, पण तुला मात्र सगळं कांही दिसत राहील.'' त्या दोन्ही जनावरांनी तिला धन्यवाद देताना सांगितले, कीं तो भव्य महाल एका राक्षसाचा होता. तो राक्षस येणाऱ्याजाणाऱ्या वाटसरूंना ठार मारुन त्यांना खाऊन टाकीत असे. त्यांतले उरलेले मांस तो त्या कुत्र्याला व मांजराला खायला देत होता. माणसांचे मांस खाऊनखाऊन त्यांना आता वीट आला होता. म्हणून सुंदरीने दिलेला वाळका भात त्यांनी आवडीने खाल्ला.

राक्षस परत येण्यापूर्वी सुंदरीने तिथून जायला हवे, असेही त्यांनी तिला सांगितले. नाहीतर त्याने तिलाही ठार केले असते. सुंदरीने उरलेला सगळा भात त्यांना देऊन टाकला, आणि ती घाईने तिथून निघाली.

त्या अरण्यांतून ती सावधपणे जाऊं लागली. सुदैवाने तिला तो राक्षस दिसला नाही. अरण्याच्या टोंकाला एक गवताळ रान होते, ते ओलांडून तिला जायचे होते, म्हणजे नंतर तिला पायवाट मिळाली असती, व जवळपासचे एखादे खेडे दिसले असते. तिथें तिला आश्रय हवा होता. अरण्यांत मोठ्या झाडांमुळें आता अंधार वाटत होता. ती तशीच धीटपणे चालत राहिली. रान ओलांडताना तिला लांबदूर दिव्याचा उजेड दिसला.

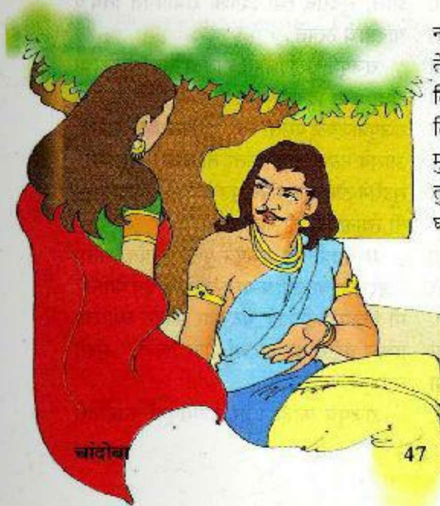
त्या दिशेने ती उजेडाजवळ गेली. एका मोठ्या राजवाड्यासारख्या महालांतून हा उजेड येत होता. तो महालदेखील निर्मनुष्य होता. ती आंतल्या दालनांतून जात राहिली. तिथे कुणीही नव्हते, पण वाड्याच्या प्रशस्त चौकांत एका झाडाखाली एक ओटा होता. त्या ओट्यावर एक सुंदर तरुण निजलेला होता. ती त्याच्याकडे एकटक पाहातच राहिली. तो जिवंत असावासे वाटत नव्हते.

पण तो मेलेलाही दिसत नव्हता. सुंदरीने थांबून वाट पाहायचे ठरवले. ती दुसऱ्या एका

ओट्याच्या टोंकाला बसून राहिली. छान चंद्रप्रकाश होता आणि मध्यरात्रीच्या सुमारास त्या निर्जीव शरीरांत थोडीफार हालचाल सुरुं झाली. लौकरच तो तरुण उठून बसला आणि त्याने डोळे चोळले. ''पऱ्यांनो, पऱ्यांनो! अजून आला कीं नाहीत?'' तो स्वतःशीच बोलला.

''इथे कुणी पऱ्या नाहीत, महाराज!'' स्वप्नसुंदरीने सांगितले. इथें कुणीतरी परकी व्यक्ती आलेली आहे हे त्याला समजलं. ''कोण आहेस तू? कुठून आलीस? आणि इथपर्यंत कशी काय आलीस?''

सुंदरी उठून उभी राहात म्हणाली, ''माझं नांव स्वप्नसुंदरी आहे. मी एक राज्यांतली राजकन्या आहे आणि मला सात भाऊ आहेत. माझ्या भावजयांनी मला घरांतून हाकलून दिले आणि



आता मी अनाथ आहे. मला चंदनराजाचा शोध घ्यायचाय व त्याच्याशी लग्न करायची माझी इच्छा आहे.''

''मीच चंदनराजा आहे आणि मीही एक राजकुमार आहे. पण तुला माझ्याशी लग्न करता येईल कीं नाही ते सांगता येत नाही. कारण मी दिवसभर मेलेला असतो आणि मध्यरात्र झाली कीं कांही घटका मी जिवंत होतो.''

''हे राजपुत्रा, तू मघाशी पऱ्यांचा उल्लेख केलास. त्या कोण आहेत?'' सुंदरीने विचारले.

''ती एक मोठीच कहाणी आहे. संपूर्ण सांगायला वेळ पुरणार नाही आणि तुला उद्याच्या मध्यरात्रीपर्यंत इथे थांबावे लागेल.'' राजपुत्राने उत्तर दिले. कांही क्षण थांबून त्याने पुढे सांगायला सुरवात केली.

''माझ्या वडिलांना बरीच वर्षे मूलबाळ नव्हते. एकदा अरण्यांत शिकारीला गेले असताना ते वाट चुकले आणि एका मठापाशी पोंचले. तिथल्या मुनींनी त्यांना आसरा दिला आणि रात्रीं तिथे त्यांनी विश्रांति घेतली. सकाळी पुढे जाताना मुनींनी त्यांना चंदनाच्या फुलांचा हार दिला. ''हा तुझ्या राणीला दे आणि तिला तो गळ्यांत घालायला सांग. या हारांत संजीवनी शक्ती आहे. मी हे सांगतो आहे, कारण तुझी पत्नी एका मृत बालकाला जन्म देणार आहे. पण त्या बाळाच्या गळ्यांत हा हार घातला कीं ते जिवंत होईल. हा हार त्याच्या गळ्यांत कायम राहील, ह्याची काळजी मात्र तुम्ही दोघांनी घेतली पाहिजे.''



माझे वडील परत गेले आणि त्यांनी राणीला तो हार दिला व तिला गळ्यांत घालायला लावला. पुढे तिने मृत बालकाला जन्म दिला, परंतु तो हार गळ्यांत घातल्यावर बाळ जिवंत झाले. बाळाच्या गळ्यांत तो हार सदैव असे. बाळ मोठा झाला व एक देखणा तरुण दिसूं लागला. एके दिवशी तो राजवाड्याच्या गच्चीवर संध्याकाळी झोपी गेला. त्या रात्रीं कांही पऱ्यांना तो दिसला. त्यांना त्याच्याभोवती फेर धरुन नाच केला. एकीला तर त्याच्याशीच लग्न करावे असे वाटले. त्याला ही कल्पना नापसंत नव्हती, पण परीबरोबर परीराज्यांत कायम राहायला त्याने नकार दिला. म्हणून तिने रागावून त्याचा चंदनफुलांचा हार हिसकावून घेतला व ती निघून गेली. दुसऱ्या दिवशी राजपुत्राचे निर्जीव शरीर झोपलेले होते. हार गळ्यांत नव्हता. तोपर्यंत त्याचे नांव चंदनराजा पडले होते.

त्या हाराचा वाड्यांत, बागेंत, खूप शोध घेतला गेला. पण हार मिळाला नाही. राजाराणीने ठरवले कीं राजपुत्राचे शरीर दहन किंवा दफन करायचे नाही. तो हार पुन्हां मिळाला कीं राजपुत्र जिवंत झाला असता. म्हणून त्यांनी अरण्यांत एक सुंदर राजवाडा बांधला व चौकांत राजपुत्राचे शरीर ठेवले. दर आठवड्याने राजा व राणी तिथे येत, मुलाच्याजवळ जरा वेळ बसून अश्रू ढाळत व परत जात असत. त्या परीकडे तो हार आहे हे त्यांना अर्थातच ठाऊक नव्हतं.''

त्या तरुणाने त्याची कथा सांगेपर्यंत पहांट झाली, आणि तोही थकला होता. तो जमिनीवर पडला आणि दुसऱ्याच क्षणीं त्याचे शरीर अचेतन झाले. सुंदरीने त्या दिवशी रात्रीपर्यंत तिथेच थांबायचे ठरवले.

राजपुत्र पुन्हां जिवंत झालेला तिला पाहायचा होता. त्या दिवशी राजा व राणी तिथे आले व राजपुत्राजवळ बसले. त्यांच्या डोळ्यांतून सारखी आंसवे गळत होती. नंतर ती दोघे निघून गेली. सुंदरीने डोळ्यांत पांढरी पूड घातली होती, म्हणून ती त्यांना दिसली नाही.

मध्यरात्रीनंतर राजपुत्र पुन्हां जिवंत झाला. ''अरे राजपुत्रा, त्या पऱ्या पुन्हां केव्हां इथे येतील? मी तिच्याकडून तो चंदनहार काढून घ्यायचा प्रयत्न करीन. मी अदृश्य होऊं शकते.'' सुंदरी म्हणाली.

राजपुत्र कांही उत्तर देण्यापूर्वी कांहीतरी

अद्भुत असे संगीत ऐकूं आले. राजपुत्र तिला म्हणाला, ''मला वाटतं त्या पऱ्या येत आहेत. गुलाबी पंख असलेली परी पाहा. तिनेच माझा हार नेला होता.''

असं म्हणून राजपुत्र पुन्हां त्याच्या जागेवर झोंपी गेला. पऱ्या त्याच्याभोवती फेर धरुन नाचायला लागल्या.

गुलाबी पंख असलेली परी त्याच्याजवळ गेली, तिने त्या चंदनहाराचा स्पर्श राजपुत्राच्या शरीराला केला. तो उठून बसला. तिने तोच प्रश्न पुन्हां विचारला, ''माझ्याशी लग्न करशील कां रे राजपुत्रा?''

त्यावर त्याने उत्तर दिले, ''जरुर करीन. पण मग तू इथें या राजवाड्यांत माझ्याबरोबर राहिलं पाहिजेस. चालेल?''

''मी कशी इथे राहाणार? मी परीराज्यांतली आहे, आणि आम्हाला दुसऱ्या जगांत राहाता येत नाही.'' ती परी त्याच्याजवळून उठली आणि त्या उंच ओट्यावरुन खाली उतरताना तिचा पाय कशाततरी अडकला आणि ती खाली पडली. सुंदरीच तिथे उभी होती पण त्यांना दिसत नव्हती. तिने क्षणार्धांत तो हार त्या परीच्या गळ्यांतून काढून घेतला.

सुंदरीला जी अदृश्य होण्याची शक्ती मिळाली होती, ती परीचा स्पर्श झाल्यामुळे नष्ट झाली. पऱ्यांना ती मूळ स्वरुपांत दिसूं लागली. गुलाबी पंखाची परी किंचाळली, ''सख्यांनो, मनुष्य-जातींतल्या कुणीतरी आपल्याला बघितलंय'' आणि तत्क्षणीं त्या दिसेनाशा झाल्या.

सुंदरी घाईघाईत त्या ओट्याजवळ गेली आणि तिने राजपुत्राच्या गळ्यांत तो चंदनहार घातला. आणि काय आश्चर्य, राजपुत्र उठून उभा राहिला आणि त्याने सुंदरीचा हात धरला. ''हे गोड राजकन्ये, तू मला जिवंत केलं आहेस. चल आपण जाऊन माझ्या आईवडिलांना भेटूं या. आपल्याला पाहून त्यांना अतिशय आनंद होईल.''

दोघेही राजधानीला गेले. राजाराणीला तर हर्षवायू होईलसे वाटले. सुंदरीमुळे आपला मुलगा जिवंत झाला हे ऐकून तर ते फारच आनंदून गेले. तिला त्यांनी आपली सून करुन घ्यायचे ठरवले. विवाहानंतर दोघांनी त्या अरण्यांतल्या सुंदर राजवाड्यांत आपला संसार थाटला.





कुबेराचे सरोवर

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असतां बोधिसत्वांनी त्याचा मुलगा म्हणून अवतार धारण केला. राजाने त्यांचे नाव महाशासन असे ठेवले. आणखी कांही काळ लोटल्यावर राणीला आणखी एक मुलगा झाला. त्या मुलाचे नांव सोमदत्त असं ठेवण्यात आलं.

दोन मुलं झाल्यानंतर दोन वर्षांनी राणी स्वर्गलोकी निघून गेली. राजाने आणखी एक लग्न केलं. दुसऱ्या राणीला एक मुलगा झाला. ती शुभवार्ता ऐकून राजाला परमानंद झाला. राणीला भेटून राजा म्हणाला, ''राणी, काय वाटेल तो वर मागून घे!''

राणी म्हणाली - ''हा वर मी पुढे कधी आवश्यक वाटेल तेव्हां मागून घेईन!''

धाकट्या राणीच्या मुलाचं नांव आदित्य होते. त्याने वयाप्रमाणे राजोचित सर्व विद्या शिकून घेतल्या व यथासमयी एक सुंदर तरुण युवक झाला. राणी एकदां राजाला म्हणाली - ''आपण तेव्हां एक वर देतो, म्हणाला होता; तो वर मी आता मागते आहे. आदित्याला युवराज म्हणून अभिषेक करावा!''

राणीची ती इच्छा ऐकून राजा अवाक् झाला. म्हणाला, ''थोरल्या राणीची दोन मुलं असताना धाकट्या मुलाला युवराजपद कसं देता येईल? तू मागितलेला वर न्याय्य नाही!'' राजाने सांगून टाकलं.

एके दिवशी राजाने आपल्या दोघा थोरल्या मुलांना बोलावून सर्व गोष्टी समजावून सांगितल्या व म्हणाला - ''तुम्ही राजधानीबाहेर दूर कोठेतरी कांही काळ जाऊन रहा कसे! माझ्यानंतर राज्य तुम्हांलाच मिळणार आहे. म्हणून तेव्हां परत येऊन राज्यभार हाती घेता येईल.''

असा राजाने त्यांना सल्ला दिला. पित्याने सुचविल्याप्रमाणे महाशासन व सोमदत्त राजधानी सोडून निघाले.

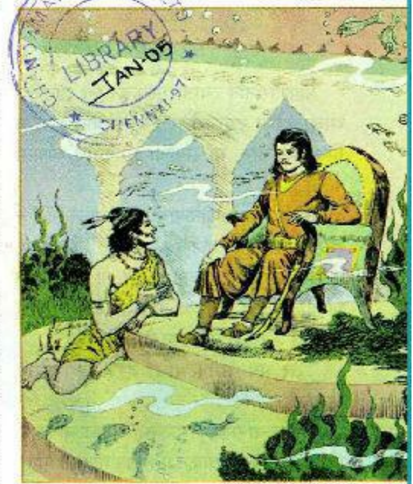
ते राजधानीच्या वेशीपर्यंत पोचले असतील नसतील, तेवढ्यांत आदित्य त्यांच्या पाठोपाठ आलाच. तिघे मिळून प्रवास करीत हिमालय पर्वतात कांही दिवस भ्रमण करीत. फिरल्यावर तेथील अरण्य प्रांतात येऊन पोचले.

एके दिवशी तिघे दमून भागून एका झाडाखाली विश्रांतीसाठी येऊन बसले. महाशासन धाकटा भाऊ आदित्य याला म्हणाला, ''आदित्या! ती झाडं दिसत आहेत ना, त्यांच्या जवळपास एक सरोवर दिसतं आहे. तू स्वतः पाणी पिऊन घे आणि आम्हां दोघांसाठी कमळाचे दोन द्रोण करून त्यांत प्यायला पाणी घेऊन ये.''

आदित्य त्या सरोवरावर गेला आणि पाणी प्यायला म्हणून त्याने सरोवरात पाय टाकला मात्र, एका यक्षाने त्याला धरलं आणि त्याला घेऊन तो सरोवराच्या बुडाशी त्याचे घर होते तेथे घेऊन गेला. बराच वेळ झाला तरी आदित्य न आलेला पाहून महाशासनाने सोमदत्ताला चौकशी करायला व स्वतः पाणी पिऊन एक द्रोण भरून पाणी आणायला पाठविले, त्याने पाण्यांत पाऊल टाकल्याबरोबर यक्षाने त्यालासुद्धां धरून नेले.

कांही वेळ वाट पाहून महाशासन स्वतः दोघा धाकट्या भावांच्या शोधार्थ निघाला. दोघांना कांही अपाय तर नाही झाला, ही शंका त्याच्या मनात होती. म्हणून तो तलवार उपसूनच सरोवराच्या कांठी आला. परंतु तो सरोवरात उतरला नाही व सरोवराकडे बराच वेळ निरखून पहात उभा राहिला. ते पाहून यक्षाने ओळखलं की हा धाकट्या भावांसारखा घाईघाईने पाण्यात उतरणार नाही.

यक्ष एका कोळ्याचे सोंग करून महाशासन-जवळ येऊन म्हणाला - ''तुम्ही असे पहात उभे कां आहांत? तहान लागली असेल तर पाण्यांत उतरून पाणी पिऊन घ्या की!'' महाशासनाने ते ऐकून यांत काहीतरी लबाडी असली पाहिजे, हे ओळखले व म्हणाला - ''तुझ्या बोलण्यावागण्या-



वरुन तू माझ्या दोघा धाकट्या भावांना कांही तरी केले असावेस, अशी मला शंका येते आहे.''

''तू थोडा विवेकवान दिसतो आहेस खरा. तर मग खरं ते ऐक. एका ज्ञानसंपन्न विवेकी व्यक्तीला सोडून बाकी सरोवराजवळ जो कोणी येईल त्याला मी धरतो, अशी आमचे प्रभू कुबेर यांची मला आज्ञा आहे.'' यक्ष म्हणाला.

''म्हणजे ज्ञानसंपन्न व्यक्तीकडून तुला उपदेश हवा आहे, असंच ना? मी तुला ज्ञानबोध करतो. परंतु मी वाटेने चालून दमून भागून गेलो आहे.'' महाशासन म्हणाला.

लगेच यक्ष त्याला आदरपूर्वक आपल्या घरी सरोवराच्या तळाला घेऊन गेला व त्याचा सर्व प्रकारे अतिथिसत्कार वगैरे करून त्याला बसायला त्याने योग्य आसन दिले व स्वतः त्याच्या पायांजवळ बसला.

महाशासनाने त्याला गुरुकडून जो ज्ञानबोध झाला होता त्याबरोबर स्वानुभवाने त्याला मिळालेले ज्ञान, या सर्वांचा समग्रबोध यक्षाला करून दिला.

लगेच यक्षाने कोल्ह्याचं सोंग टाकून दिलं व स्वस्वरूपात प्रगट होऊन म्हणाला - "देवपुरुषा, तू फार मोठा ज्ञानी पुरुषही आहेस. मी तुझ्या दोघा भावांपैकी तुला जो हवा तो परत द्यावा म्हणतो आहे. तू कोणाला तो मागून घे!"

"तर मग आदित्याला दे!" महाशासन म्हणाला.

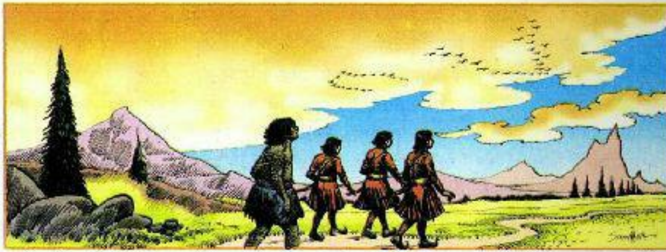
"आपल्या सख्ख्या पाठच्या भावाला मागायचं सोडून तू आपल्या धाकट्या सावत्र भावाला मागून घेतो आहेस, हा न्याय झाला का?" यक्षाने विचारलं.

"यांत न्याय्य नाही असं काय आहे? मी माझ्या आईचा आहेच आहे. मग माझ्या सावत्र आईला एकजण नको का? माझ्या सावत्र आईने आपल्या एकुलत्या एका मुलासाठीच राज्य नव्हते का मागितले? आम्ही दोघे वडिलांच्या आज्ञेप्रमाणे राज्य सोडून निघालो असता भ्रातृभावाने तो भोळा भाऊ नाही कां आमच्याबरोबर आला? आम्ही दोघे जर राजधानीत परतलो तर आमची सावत्र आई विचारणार नाही का कीं आदित्य कोठे आहे? प्रजेने विचारलं तर यक्षाने त्याला खाल्लं असं सांगून मी मोकळा होऊं म्हणतोस का?" महाशासनाने यक्षाला उलट प्रश्न विचारले.

तेव्हां यक्ष महाशासनाचे पाय धरून म्हणाला, "मी तुझ्यासारखा ज्ञानसागर आजपर्यंत पाहिला नाही. मी तुझ्या दोघां धाकट्या भावांना सोडीत आहे. तुम्ही या अरण्यांत रहाल तितके दिवस, माझे अतिथी म्हणून राहा!"

महाशासन आपल्या दोघा भावांसह यक्षाचे पाहुणे म्हणून राहूं लागले. कांही दिवसांनी त्यांचे वडील ब्रह्मदत्त महाराज वारल्याचे कळले. तेव्हां महाशासन आपल्या दोघा भावांना बरोबर घेऊन यक्षासह काशीला गेला.

महाशासनाचा राज्याभिषेक झाला. त्याने सोमदत्ताला आपला प्रधान व आदित्याला आपला सेनापती नेमले. त्याला मदत करणाऱ्या यक्षाला त्याने चांगलेसे घर बांधून दिले व त्याच्या सुखसोयींसाठी दासदासी नेमले.





विष्णु पुराण

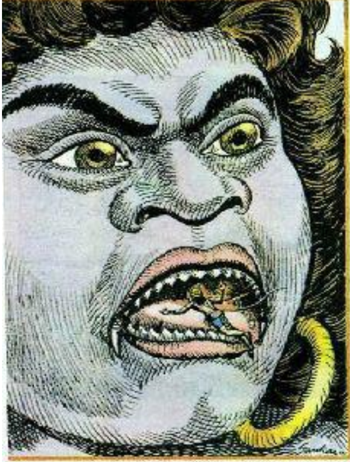
सुग्रीव किष्किंधेचा राजा झाला. वालीचा मुलगा अंगद याच्यावर त्याने सर्व राज्य कारभार सोंपविला आणि स्वतः ऐषारामांत गुरफटून गेला. रामाला दिलेले वचनच तो विसरून गेला. लक्ष्मणाला राग आला आणि तो धनुष्यावर बाण चढवून किष्किंधेला गेला. हनुमानाने जाऊन सुग्रीवाला बजाविले की रामाच्या कामाची जबाबदारी तत्क्षणी बजाविली पाहिजे.

सुग्रीवाने चारही दिशांना वानरांना पाठविले व सीतेचा शोध काढून यायला सांगितले. अंगद, हनुमान, जांबुवंत, वगैरे वानरवीर दक्षिण दिशेला निघाले. त्यावेळी रामाने मारुतीला बोटांतली अंगठी काढून दिली आणि "ही मी खुणेसाठी देत आहे" असें सांगून सीतेला द्यायला सांगितले.

दक्षिणेकडील समुद्राच्या किनाऱ्यावर पोंचल्यावर वानर म्हणू लागले - "जटायूने रावण सीतेला घेऊन दक्षिणेकडे गेला असल्याचे सांगितले खरे, पण तो कोठे गेला, आणि त्याने पुढे काय केले कोणास ठाऊक?" त्याच वेळीं सर्व वानरांना गिळण्यासाठी जटायूचा थोरला भाऊ संपाती पुढे चालतच येत होता. त्याला पंख नव्हते.

एकदा जटायू आणि संपाती चढाओढ लावून सूर्यमंडलाकडे गेले. जटायूला उडता आले नाही म्हणून तो थांबला. संपाती उडतच राहिला आणि त्याने आपले पंख जाळून घेतले. दक्षिणेकडे समुद्रकाठीं तो असहाय होऊन पडला. तेव्हांपासून सहजी मिळेल ते गिळून तो आपला उदरनिर्वाह चालवीत होता.

संपातीला वानरांकडून घडलेले सर्व वृत्त कळले. त्याने अंगदाला पाठीवर उचलून बसविले आणि जितके दूर पाहातां येईल ते पहायला सांगून



त्याला लंकाद्वीप दाखविले.

शंभर योजने पार करून लंकेला जाऊ शकणारा कोण आहे आपल्यामध्ये, असा विचार वानर करू लागले.

हनुमानाला त्याच्या अंगात किती शक्ती आहे हे माहीत नव्हते. कारण त्याने ऋषीमुनींना त्रास दिल्यामुळे त्याला तसा शाप होता. हे जांबुवंताला माहीत होते. तो म्हणाला - "अरे हनुमंता! तू सहज लंका पार जाऊन रामकार्य करूं शकशील."

तेव्हां हनुमानाने रामाचे एकदां ध्यान करून उड्डाण केले. हनुमान आकाशमार्गे समुद्रपार करीत असतां त्याच्या शक्ती व युक्तीची परीक्षा घेण्यासाठी देवांनी सुरसा राक्षसिणीला पाठविले.

ती देवस्त्री असूनही राक्षसरूप घेऊन आपले तोंड उघडून मध्ये उभी राहिली. हनुमानाने आपले शरीर मोठे केले. सुरसेने सुद्धां आपले तोंड वाढविले. हनुमान आणखी मोठा झाला. सुरसाने आपले तोंड आणखी मोठे करून हनुमानाला गिळायला ती पुढे आली. लगेच सूक्ष्म रूप धारण करून हनुमान सुरसेच्या तोंडात शिरला आणि तत्क्षणी विराट रूप धारण करून तिचे तोंड फाडून बाहेर आला. सुरसा पुन्हां देवस्त्री रूप घेऊन निघून गेली. देवांनी हनुमानाच्या शक्तिसामर्थ्यांची प्रशंसा केली.

हनुमान उडत उडत जात असताना त्याची सावली राहूची आई सिंहिका नांवाच्या राक्षसिणीने धरली आणि ती मागे ओढू लागली. हनुमानाला शंका आली. त्याने खाली डोकावून पाहिले. सिंहिकेवर एक मुष्टिप्रहार करून तिला त्याने ठार केले.

सर्व विघ्ने पार करून हनुमान पुढे निघाला असतां सुवत्सला नांवाची सागर-कन्या माशाच्या रूपाने तोंड उघडून चकित होऊन पाहूं लागली. हनुमानाचा एक स्वेदबिंदु तिच्या तोंडात पडला. तिने तो गिळला. त्यामुळे तिला गर्भ राहिला आणि मत्स्यवल्लभ नांवाचा मुलगा तिला झाला.

एकदा पर्वतांना पंख होते, ते इंद्र आपल्या, वज्रायुधाने कापीत असतां हिमालयाचा मुलगा मैनाक समुद्रांत जाऊन लपून बसला होता. हनुमानाला पाहून तो वर आला व हनुमानाला म्हणाला - "हनुमंता, जरा माझ्या शिखरावर थांबून विश्रांती घे रे, मी विनंती करतो !"

मैनाकाच्या विनंतीला मान देऊन हनुमान त्याच्या शिखरावर थोडा वेळ थांबला आणि पुन्हां उड्डाण करून विद्युत् वेगाने लंकेला जाऊन पोंचला.

लंकानगरीच्या रक्षणार्थ लंकिणी नावाची एक

राक्षसीण होती. तिने हनुमानाला लंकेत शिरत असतां पाहिले व एक भाला घेऊन ती हनुमानावर चालून गेली.

हनुमानाने सूक्ष्म रूप धारण केले आणि स्वतःचा बचाव केला. तो त्या रूपांतच लंकेचे द्वार पार करण्याच्या प्रयत्नांत होता. लंकिणीने हनुमानाला हाताने माशी पकडावी, तसे पकडले. हनुमान लंकिणीच्या तळहाताला चावला. रक्तप्रवाह सुरू झाला. लंकिणीने त्याला सोडले.

हनुमंताने आपली मूठ वळून लंकिणीच्या छातीत प्रहार केला. तो मुष्टिप्रकार होताच लंकिणी भडाभडा ओकू लागली आणि बेशुद्ध होऊन पडली.

लंकिणीने शुद्धीवर आल्यावर हनुमानाला नमस्कार केला व म्हणाली - "मी जेव्हां अशी बेशुद्ध होऊन पडेन, त्या घटकेपासून लंकेचा नाश सुरुं होईल, असे ब्रह्मदेवाने सांगितले होते. शापामुळे मी एक क्षुद्र देवता होऊन लंकेचे रक्षण करीत आले. इतके दिवस मी पाहारा दिला. आतां मी निघून जातें, तू आंत जा!" असें सांगून लंकिणी गंधर्वरूप धारण करून आकाशांत उडून गेली आणि अंतर्धान पावली.

हनुमानाने लंकानगरीत प्रवेश केला. रत्नदीप जळत होते आणि उंच इमारती लंकेत होत्या. लंकेचे वैभव पाहून हनुमान चकित झाला.

हनुमान सूक्ष्मरूप धारण करून सीतेचा शोध लंकानगरीत सर्वत्र काढू लागला. त्याने रावणाचा सारा महाल हुडकून पाहिला. त्याला मंदोदरीच सीता असेल असे भ्रमवश वाटले, परंतु लगेच आपली चूक त्याच्या लक्षांत आली.

सीतेचा पत्ता कोठेही लागेना. तिचा शोध



काढीत हनुमान अशोकवनांत गेला. तिथे त्याला रामनामाचा जप कोणी करीत असल्याचा आवाज कानी पडला.

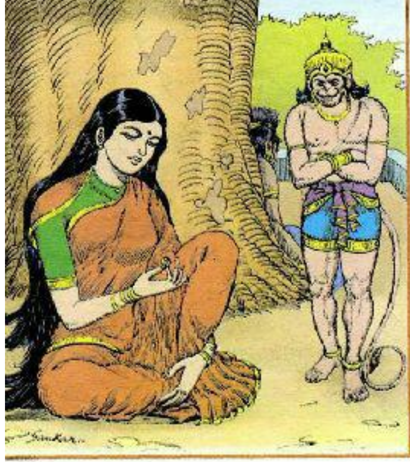
चंद्रशिलेने बांधलेल्या एका मंडपांत रामाचे स्मरण करून सीता त्याच्या नामाचा जप करीत होती.

त्या मंडपाच्या चारही बाजूला मोठमोठे भाले, तलवारी, वगैरे शस्त्रे धारण करून राक्षसस्त्रिया पाहारा देत होत्या.

मंडपाजवळच असलेल्या एका अशोक वृक्षावर चढून हनुमान पाहू लागला.

सीता मंडपांतून येऊन शेजारच्या एका अशोक वृक्षाखाली बसली.

रावण थाटामाटाने अशोकवनात येत होता. त्याच्या पाठीमागून देव, गंधर्व, नाग, यक्ष, राक्षस व सुंदर मानव स्त्रिया त्याच्या वैभवाचे गान



करीत येत होत्या. रावण अशोकवृक्षाजवळ आला व सीतेला म्हणाला - "तू आतां तरी मी म्हणतो ते ऐक. एक क्षुद्र असा मानव राम, त्याच्यावर विश्वास करू नकोस. तो लंकेला येणे म्हणजे एक स्वप्नच!"

सीतेने गवताची एक काडी तोडून घेतली व त्याला म्हणूं लागली - "हे रावणा! तुझ्या बढाया आणि तुझ्या वैभवाला पाहून मी लुब्ध होईन हेच स्वप्न आहे! तू एक चोर आहेस! तुला शिक्षा करणे हे राजारामाचे कर्तव्य आहे! तू उगीच दहा कंठांनी कंठशोष करू नकोस! राम तुला शासन करण्यापूर्वी ज्या फुशारक्या मारायच्या असतील त्या मारून घे! तू आपल्या अंतःपुरात जा. तुझा अंतकाळ जवळ येऊन ठेपला आहे!"

रावण ते ऐकून एक मोठी तलवार उपसून म्हणाला, "मी तुझे तुकडे तुकडे करून टाकतो!"

ते ऐकून सीता म्हणाली - "तू तसें करणे शक्य नाही! मी स्वतःच तुझ्यासमोर नमून जाईन, असे तुला वाटते आहे. रामाची बायको, रावणाचा प्रताप आणि वैभव पाहून नम्रपणे तुझी होऊन जाईल, असे तुला वाटते आहे. तुझा हा अहंकार आहे व तुझी ही दुराकांक्षा आहे!"

"होय, आमच्या एका राक्षसवनितेचा जो अपमान झाला त्याला असाच प्रतिकार मिळणार आहे! तोच माझा हट्ट आहे!" रावण म्हणाला.

"नाही, तू रामाशी दोन हात करून जिंकून मला जिंक. तू आहेस भितरा. मायारूप घेऊन चोरासारखा आलास. राम तुझा संहार करील. माझा हा हट्ट आहे!" सीता म्हणाली.

रावण गुरगुरत तेथून निघून गेला.

हनुमान संधी पहात होता. राक्षस स्त्रिया नसतेवेळी तो झाडावरून उतरून आला. आणि रामाची अंगठी त्याने दिली. तारिका जणू त्याच्या डोक्यावर शोभत होत्या, असे विराट रूप धारण करून "माझ्या खांद्यावर बसून आलीस तर रामाजवळ घेऊन जाईन," असे हनुमान तिला म्हणाला.

"ते योग्य नाही; रामाने रावणाचा संहार केला पाहिजे आणि मला सोडवून नेले पाहिजे! तोपर्यंत सीता अशोकवनांत शोक करीत राहणार, असे रामाला सांग!"

सीता म्हणाली. तिने आपल्या वेणीतील चूडामणी काढून दिला आणि "रामाला हा दे!" असे म्हणाली.

हनुमानाने आपण आलो होतो, हे रावणाला कळावे म्हणून अशोक वनाचा विध्वंस केला.

त्याला ठार करायला जंबुमाली आला. त्याला, अक्षयकुमाराला, आणि सहस्त्रावधी राक्षसांना हनुमानाने ठार केले.

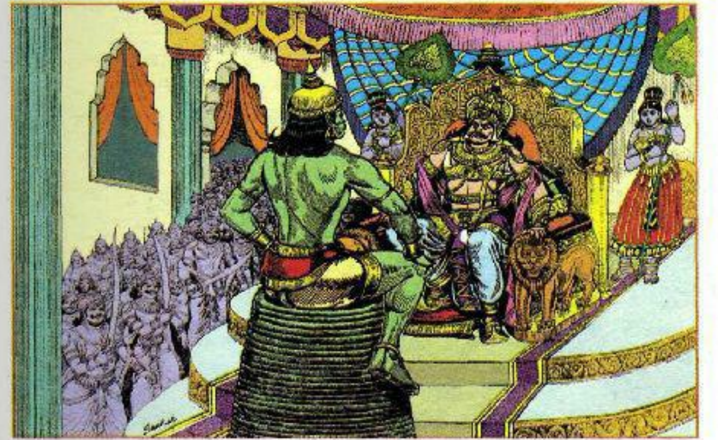
रावणाचा मोठा मुलगा इंद्रजित याने हनुमानावर ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग केला. ब्रह्मदेवाचा गौरव रहावा, यासाठी हनुमान थोडा वेळ स्वस्थ राहिला आणि ब्रह्मास्त्राने स्वतःला बद्ध करून घेतले. रावणाच्या दरबारांत जाऊन त्याची कानउघाडणी करण्याची इच्छासुद्धां होती.

राक्षस हनुमंताला रावणाच्या दरबारात घेऊन गेले, तेव्हां रावण एका उच्च सिंहासनावर बसलेला होता. खाली लोखंडाच्या साखळदंडांनी बांधलेल्या हनुमानाकडे त्याने हंसत पाहिले.

हनुमानाने आपले शरीर वाढवून साखळदंड तोडले आणि आपल्या शेपटीची वेटोळी एकावर एक करून रावणाच्या सिंहासनापेक्षां एक उंच आसन केले व त्यांवर बसला.

तो रावणाला म्हणाला - "ऐक रावणा, राक्षसांच्या राजा! मी रामाचा दूत आहे. रामाने माकडांनाच मोठे वीर म्हणून तयार करून तुझ्या लंकेवर स्वारी करण्यास तयार केले आहे. तो असा श्रेष्ठ मानव आहे. तू बलिष्ठ आहेस, असा गर्व करू नकोस. बलिष्ठ सापाला मुंग्यानी कसे ठार केले, तुला ती गोष्ट सांगण्याची गरज नाही. तू सीतेला रामाकडे मुकाट्याने पोचती करून रामाची क्षमा माग!"

रावणाला भयंकर राग आला व त्याने तलवार उपसली. तेव्हां बिभीषणाने रावणाला आठवण करून दिली की दूताला मारावयाचे नसते. ते नीतिविरुद्ध आहे!



रावण म्हणाला, ''तसे असेल तर या घमेंडखोर माकडाच्या शेपटीला चिंध्या गुंडाळून त्यावर तेल ओता.'' शेपटी लांबच होत गेली. कपडे व तेल पुरेच पडत नव्हते. त्याला आग लावली गेली. मारुतीने शरीर वाढविले आणि उड्डाण केले. पेटलेल्या शेपटीसह गरगर फिरला. मोठमोठ्या इमारती व वाड्यांवरुन उड्या मारीत गेला-आणि सर्व लंकानगरीची जणू आहुती अग्नीला दिली. रावणाचे अंत:पुरही जळून गेले. कित्येक राक्षस जळून गेले. विभीषणाचा वाडा मात्र वांचला.

सीता अशोकवनात सुरक्षित आहे हे पाहून त्याने समुद्रांत उडी मारली आणि आपली शेपटी विझविली. नंतर चूडामणी घेऊन रामाकडे परतला.

चूडामणीला पाहून रामाला आनंद झाला व हनुमान सीतेला पाहून आल्याची खात्री पटली. हनुमानाने सर्व वर्णन सांगितले.

रामाने हनुमंतास आलिंगन दिले व म्हणाला, - ''हनुमाना! पाहून ये असे म्हटले होते तुला, पण तू लंकेला आग लावून आलास. तुझ्यासारखे वानर माझ्या बाजूला असता मला असाध्य असे कांहीच नाही. मी व सीता यांच्यामधे असलेले अंतर तू दूर केलेस त्याचा मला परमानंद होत आहे! तू बुद्धिमान आहेस, कीर्तिमान आहेस!''

रामाने कोदंड उचलले आणि सीतेने म्हटल्याप्रमाणे रावणाचा वध करण्यासाठी जणू कांही प्रतिज्ञाच केली.

विभीषण हा रावणाचा सावत्रभाऊ होता. ''रामाशी वैर करू नकोस व सीतेला गौरवासहित रामाकडे पोचती कर आणि लंकेचे रक्षण कर,'' असे त्याने रावणाला परोपरीने सांगितले.

रावणाला अनावर क्रोध आला. तो म्हणाला - ''तुझ्या एकट्याचा हट्ट आहे! तुझ्या मूर्खपणामुळे सर्व राक्षसकुळाचा अपमान करूं म्हणतोस?'' बिभीषणाला अशा शब्दांत उत्तर देऊन रावण पुढे म्हणाला - ''अरे भित्र्या! तू राक्षस कुळांत व्यर्थ जन्मलास! शूर्पणखेचा अपमान हा सर्व राक्षस जातीचा अपमान आहे, हे विसरूं नकोस! तू कुळद्रोही आहेस. तू लंका सोडून चालता हो! पुन्हां दृष्टीस पडलास तर तुझा जागच्या जागी शेवट करीन!''

विभीषण आपल्या अनुचरांसह लंकेहून निघाला.



अर्धांकच्या वैद्य

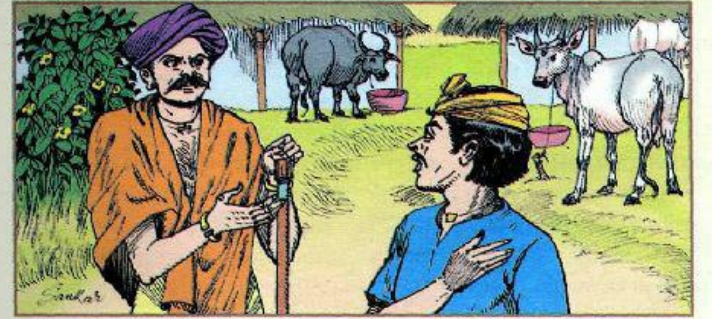
हेलापुरीत राहाणारा गोपी दोन गाई व दोन म्हशीचे दूध विकायचा व्यापार करीत होता. एकदा त्याची ठिपकेवाली गाय आजारी पडली. त्यावेळीं गोपी सुगंधीपूरचा दुधाचा व्यापारी कल्लू याला भेटला. गोपीने कल्लूला आपल्या आजारी गाईसंबंधी सांगितले.

त्याचे बोलणे पूर्णपणें ऐकल्यानंतर कल्लूने त्याला म्हटले, ''तुझ्या बोलण्यावरुन तर अगदीच स्पष्ट समजतंय कीं तुझी गाय नीट चारा खात नाही, पाणी पीत नाही, आंबोणाला तर तोंडही लावीत नाही, होय ना?'' ''हो रे, तसंच आहे म्हटलं तरी चालेल,'' गोपीने जरा चिडून उत्तर दिलं.

पण कल्लूने प्रेमळ सुरांत सांगितलं, ''हे बघ गोपी, एका महिन्यापूर्वी माझी पांढरी गाय अशीच आजारी पडली होती. मला थोडीफार गुरांच्या औषधांची माहिती आहे. घमेलेभर आंबोण घेऊन त्यांत लोटाभर कडुनिंबाचा रस घातला, आणि दोन लोटे भरून हिरडा आणि कारल्याचा रस मिसळून तिला ते पाजलं. आणि बास, बघता बघता....'' तो पुढे कांही सांगणार त्यापूर्वी गोपी तिथून जाताजाता म्हणाला, ''तुझं औषध काय ते समजलं. भेटूं पुन्हां!''

दोन दिवसानंतर दु:खीकष्टी झालेला गोपी कल्लूला भेटला आणि सांगायला लागला, ''कल्लू, मी देखील तुझ्याप्रमाणेच उपाय केला आणि त्यानुसार गाईला खायला प्यायला दिलं, पण दुसऱ्याच दिवशी गाय मेली रे!'' ''अरे, माझ्या त्या औषधाने माझी पांढरी गाय पण मेली होती. म्हणून मी तुला पुढे सांगणार होतो की माझ्यासारख्या अर्ध्यांकच्च्या वैद्यापेक्षां तू आपला चांगल्या पशुवैद्याला गाय नेऊन दाखव म्हणजे चांगलं! पण तू माझं बोलणं नीट ऐकलंच नाहीस आणि चालता झालास!'' कल्लूने म्हटलं.

- अनंत प्रभू





वात्सल्य

एका गांवात एक शेतकरी होता. त्याचा मुलगा मोहन अगदी आळशी व उनाड होता. आपल्या वडिलांच्या कामांत तो अजिबात मदत करीत नसे. गांवातल्या शाळेंत त्याला शिकायला पाठवण्याचा वडिलांनी खूप प्रयत्न केला. पण मोहनला मुळी अभ्यासाचा तिटकाराच होता. कारण धडा पाठ केला नाही म्हणून गुरूजी त्याला दोनतीन वेळा रागावले होते व मारही दिला होता. म्हणून तो शाळेंत जाईना. नुसता इकडेतिकडे टवाळकी करत हिंडत बसला. मुलाचा हा उनाडटप्पूपणा पाहून बाप घाबरला. त्याने मुलाला धाक दाखवला, धमकी दिली आणि नीट समजावले, पण कांही उपयोग झाला नाही.

मोहन मोठा झाला. वडिलांना वाटले कीं या तरण्याबांड मुलाचे लग्न करावे. कुटुंबाचे पालनपोषण करण्याची जबाबदारी पडली कीं तो आपोआप सुधारेल. लग्न झाल्यावर मोहनने लगेच वडिलांना विचारलं, "बाबा, माझा हिस्सा मला हवाय. मी माझे आयुष्य स्वतंत्रपणें जगेन."

वडिलांनी आश्चर्याने विचारले, "तुला या घरांत कोणता त्रास होतोय? तुला वेगळं व्हायला कुणी सांगितलंय? तुला जमेल तशी थोडीफार कमाई करून तू माझ्याजवळच राहिलास तर मला खूप समाधान वाटेल. तू कधी एकटा राहिलेला नाहीस की कधी पैसे कमावलेले नाहीस. वेगळं घर केलंस तर संकटात सांपडशील. तुला व्यवहारी जगाचा कांही अनुभव नाही. शिकलाही नाहीस, कामाची मुळीच संवय नाही, तेव्हां माझ्या देखरेखीखाली थोडंसं शेतीभातीचं काम शिकलास तर तुझाच फायदा होईल. आणि, माझी मालमत्ता तुझीच तर आहे. तू आणि सूनबाई, ह्यांच्याशिवाय मला दुसरं कोण आहे?" आणि पित्याच्या डोळ्यांतून अश्रू वाहूं लागले.

"बाबा, उगीच माझ्यावर प्रेम करायचं नाटक करुं नका हां! तुम्ही सारखे मला रागवत होता, माझ्याबद्दल काडीची माया वाटत नाही तुम्हाला! आजपर्यंत तुम्ही फक्त मला ओरडलात, मारलंत नि त्रास दिलात! आता मला स्वतंत्रपणे जगायची इच्छा आहे तर तुम्ही कां मधे अडथळा आणताय? मी वेगळा राहून सुखी झालो तर तुम्हाला आवडणार नाही कां?" मोहनने विचारलं.

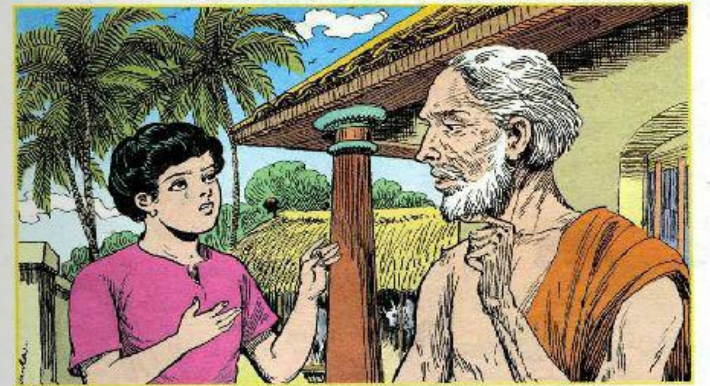
मुलाच्या या क्षुद्र वृत्तीच्या शब्दांमुळे पित्याचे हृदय विदीर्ण झाले. काय बोलावे नि काय बोलूं नये, हेच त्याला समजेना. कांही वेळ तो स्तब्ध बसला आणि मनांतल्या मनांत स्वतःलाच दोष देत राहिला. नंतर त्याने मुलाचे म्हणणे ऐकायचे ठरवले. कांही दिवसांतच त्याला डाळतांदुळाचे भाव समजले कीं येईल परत बापाजवळ! असं मानून निराशेने तो मुलाला म्हणाला,

"ऐक पोरा! असं कधीही वाटूं देऊं नकोस. तुला हवं तिथे राहा, सुखी राहा, असंच मला वाटेल." असं म्हणून बापाने मुलाचा वांटा त्याला वेगळा काढून दिला. आपल्या वांटणीची रक्कम घेऊन मोहन जवळच्याच दुसऱ्या गांवात राहायला गेला. तिथे तो मोलमजुरी करुन दिवस कंठायला लागला.

एक वर्ष उलटले. मोहनला मुलगा झाला. मोहनप्रमाणे त्याचा मुलगादेखील कामचुकार आणि उनाड निघाला. त्याचे उर्मट वागणे पाहून मोहनला खूप राग येत असे. एक दिवस संतापाने पेटून मोहनने आपल्या मुलाला चांगला चोप दिला. तो घरांतून पळून गेला आणि आपल्या आजोबांच्या गांवी गेला व त्यांना सारी हकीकत सांगितली.

आजोबा नातवाला घेऊन गांवातल्या एका मित्राकडे गेले. त्याच्याशी बोलून चार दिवस नातवाला त्यांच्या घरी ठेवण्याची त्याने व्यवस्था केली.

इकडे मुलगा घरांत नाही हे पाहून मोहन घाबरला. त्याने मुलाला खूप शोधले, पण कांही उपयोग झाला नाही. मुलाला शोधतशोधत मोहन



२५ वर्षांपूर्वीची चांदोबात प्रकाशित झालेली कथा

शेवटी आपल्या पित्याजवळ गेला व त्याने विचारले, "बाबा, माझा मुलगा घरांतून पळून गेला आहे. तो इकडे नाही ना आला? तो कामबिम कांही करत नाही, शिकत नाही, नुसता उडाणटप्पू बनलाय. म्हणून मी त्याला चांगला मार दिला, नि तो घरांतून निघून गेला."

"गेला निघून तर जाऊं दे कीं! असल्या आळशी मुलाने घरांत राहिलं काय किंवा नाही राहिलं, तरी बिघडलं कुठे? तो थोडाच तुझ्या मदतीला येणार आहे? तू उगीच काळजी करुं नकोस." मोहनच्या पित्याने समजावले.

मोहन निराशेने घरी परत गेला. आपला पती एकटाच परत आलेला बघून मोहनची पत्नी रडतरडत म्हणाली, "मुलाला मार दिलात, काय मिळवलंत तुम्ही? त्याची संवय कधी तुम्ही बदललीत कां? बिचारा भुकेने कळवळून कुठे उपाशी बसला असेल कोण जाणे!"

एकुलता एक मुलगा हरवला म्हणून मोहनने अंथरुण धरले. जेवणखाण सोडून दिले आणि दिवसरात्र तो मुलाच्या आठवणी काढून रडत राहिला. त्याची पत्नीदेखील दिवसरात्र टिपे गाळीत होती. घरांत सुतकी कळा दिसू लागली.

मोहनच्या वडिलांना जेव्हां ही बातमी समजली, तेव्हां त्याने नातवाला बरोबर घेतले आणि तो मोहनच्या घरी गेला. मुलाला बघून मोहनला अश्रू आवरेनात त्याने मुलाला मिठी मारली आणि तो ढसाढसा रडूं लागला.

मोहनच्या पित्याने त्याचे सांत्वन करताना म्हटले, "पोरा, बापाचे वात्सल्य असेच असते. तू मुलाला मारलेस कारण तो उनाड झाला होता. पण त्याचा अर्थ तुझे मुलावर प्रेम नाही असा नव्हे. बघ, चार दिवस तो दिसला नाही तर काळजीने तुझा चेहरा कसा सुकून गेलाय. मीदेखील तू चांगला व्हावास म्हणून तुला नेहमी रागावलो, मार दिला, शिव्यादेखील मोजल्या. मी परोपरीने सांगितले तरीदेखील तू ऐकले नाहीस आणि घरांतून निघून गेलास. तेव्हां मला किती वाईट वाटलं असेल ते तुला आता समजलं असेल!"

त्यानंतर मोहन आपल्या पत्नी व मुलासह पित्याच्या घरी परत आला. शेतामधे काम करायला लागला आणि सारीजण सुखाने एकत्र राहूं लागली.



आर्य

अज्ञात राजकुमाराचे रहस्य

चित्र : गांधी अय्या

[illegible] मुनींच्या आश्रमात सुरक्षित आहे हे पाहून वनवासी राजा शांतिदेव समाधानाने प्राण सोडतो. शिकारीच्या निमित्ताने गादी बळकावणारा वीरसिंह अरण्यांत बंडखोरांचा पत्ता काढतो. जेव्हां त्याचे सैनिक रानटी श्वापदांवर हल्ला करतात, तेव्हां जयानंद त्या भूमीच्या पावित्र्याबद्दल त्याला आठवण करून देतात. वीरसिंह लगेच परत जाण्याच्या तयारीला लागतो. सरदार सुखदेवांना महत्त्वाच्या कामासाठी भेटायला जयानंद जातात.

